

Monika Marciniak*, Artur Stanisławski**

Badania archeologiczne na trasie budowy autostrady A-4 na stanowisku Sadków 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie, w latach 2005-2009

Abstract

Marciniak M., Stanisławski A. 2012. Archaeological research on the A-4 motorway construction route at the Sadków site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship, in 2005-2009. *Raport 2007-2008 (1)*. Warszawa, 255-279.

The article presents preliminary results of archaeological research carried out at the multicultural site 3 in Sadków (AZP 81-26/14), Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. It describes primeval settlement from the late Neolithic period, the turn of the late Neolithic Age and the Early Bronze Age, the Late Bronze Age and the Hallstatt period to the turn of HaD/LTA and from the late pre-Roman period and the period of Roman influences to the migration period. As far as cultures are concerned, settlements of the Globular Amphora culture, the Lusatian culture and the Przeworsk culture were examined at the site. In addition, traces of early medieval settlement, which is described by other authors in another article published in this volume, were discovered. A wide range of settlement forms registered at the site comprises ground post and beam buildings, dugout-type objects sunk into the ground, pits and hollows with various utility functions, including wells, storage hollows, furnaces, hearths/roasting kilns, as well as a rich resource of ceramic materials. Two sepulchral objects were also explored: a human burial and a cattle interment dated using the radiocarbon method at the turn of the Late Neolithic Age and the Early Bronze Age, and an object from the migration period that can probably be regarded as a cenotaph.

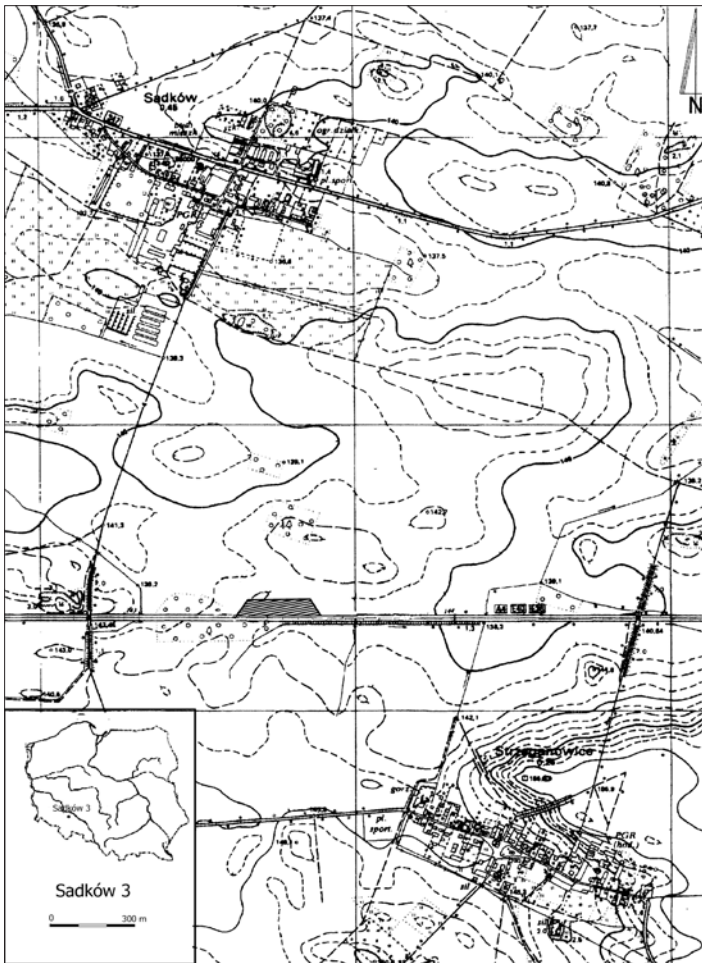
Keywords: Globular Amphora culture settlement, Lusatian culture settlement, Przeworsk culture settlement, human burial, cattle interment

Badane w latach 2005-2009 stanowisko w miejscowości Sadków, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie, zostało zinwentaryzowane w ramach projektu AZP jako Sadków 3 (AZP 81-26/14). Dokonana prospekcja terenowa wykazała powierzchniową obecność ceramiki naczyniowej, pochodzącej głównie z neolitu, okresu wpływów rzymskich, jak też wczesnego i późnego średniowiecza. W roku 1996 zostały przeprowadzone w rejonie stanowiska badania sondażowe, w wyniku których pozyskano liczne fragmenty ceramiczne, datowane przeważnie na późną epokę brązu. Stwierdzono także obecność obiektów nieruchomych. W związku z planowaną modernizacją autostrady A-4 ówczesny Zespół Badań Ratowniczych, działający przy Instytucie Archeologii i Etnologii PAN, dawny Oddział we Wrocławiu, zrealizował w 2003 roku ratownicze prace wykopaliskowe, którymi kierował dr M. Masojć. Łącznie przebadano 6,3

ara powierzchni po południowej stronie autostrady. Nie zarejestrowano jednak obecności zarówno nieruchomych, jak i ruchomych materiałów archeologicznych. We wrześniu 2005 roku do dalszych działań wytypowano obszar po północnej stronie powstającej autostrady. W pierwszym etapie prace ograniczały się do pasa drogowego wraz z poboczem. Znaczne nagromadzenie obiektów archeologicznych na skraju terenu objętego badaniami, w kierunku na północ i północny zachód od niego, spowodowało rozszerzenie zakresu eksploracji na część planowanego tzw. miejsca obsługi podróżnych (MOP). Ratownicze prace archeologiczne trwały od połowy września do 2. połowy grudnia 2005 roku. Ogółem przebadano w tym czasie obszar o powierzchni około 62 arów w północnym pasie drogowym oraz około 6 arów w miejscu planowanego MOP-u. Odkryto i wyeksplorowano 124 obiekty archeologiczne, z czego

* Instytut Archeologii i Etnologii PAN, ul. Więzienna 6, 50-118 Wrocław, e-mail: monika.k.marciniak@gmail.com

** Instytut Archeologii i Etnologii PAN, ul. Więzienna 6, 50-118 Wrocław, e-mail: arturstanislawski@interia.pl

Ryc. 1. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Lokalizacja stanowiska i obszar objęty badaniami

Fig. 1. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. The location of the site and the area covered by research

aż 93 stanowiły doły postłupowe. Wśród pozostałych wyróżniono 30 jam gospodarczych bądź reliktyw budownictwa mieszkalnego w typie ziemianek i prawdopodobnie 1 obiekt sepulkralny. Wydobyto z nich 389 fragmentów ceramicznych, z czego zdecydowaną większość przypisano kulturze łużyckiej późnej epoki brązu i okresu halsztackiego oraz kulturze przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i okresu wpływów rzymskich. W marcu 2006 roku, w związku z rozpoczęciem przez inwestora robót na skraju północnego pasa drogowego, poszerzono zakres wykopaliskowych prac ratowniczych o około 18 arów. Ponownie pozyskano materiały ceramiczne (106 fragmentów), jak również odsłonięto i wyeksplorowano kilkanaście niewielkich jam gospodarczych. Stwierdzone nagromadzenie zabytków archeologicznych wpłynęło na decyzję o konieczności objęcia zakresem prac badawczych terenu całego planowanego MOP-u. Wznowione na szeroką skalę badania trwały od kwietnia do połowy grudnia 2008 roku. Po przerwie spowodowanej pogorszeniem się warunków atmosferycznych podjęto je ponownie w połowie stycznia, zakończono zaś w połowie lutego 2009 roku. W trakcie sezonów 2005/2006 i 2008/2009 przebadano łącznie 3,79 ha powierzchni, z wypełnisk obiektów oraz z warstwy kulturowej zebrano około 14 200 fragmentów

ceramiki naczyniowej, zarówno pradziejowej, jak i średniowiecznej. Wstępnej klasyfikacji chronologiczno-kulturowej zabytków ceramicznych dokonał prof. dr hab. G. Domański.

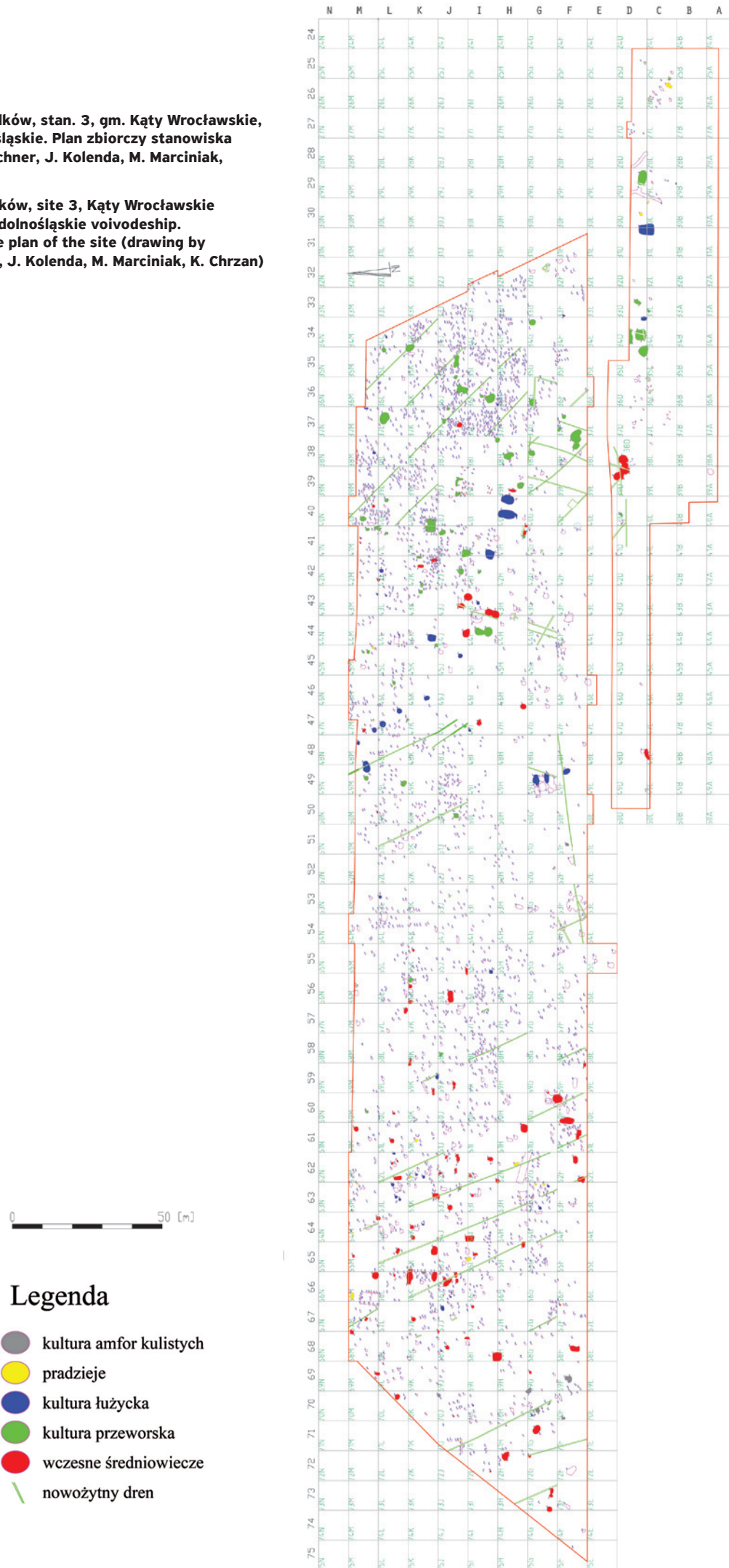
Badania finansowane były ze środków Generalnej Dyrekcji Dróg Krajowych i Autostrad. Koordynował je ówczesny Zespół Badań Ratowniczych pod kierownictwem prof. dr hab. B. Gedigi, działający przy Wrocławskim Oddziale Instytutu Archeologii i Etnologii PAN. Pracami terenowymi kierował mgr A. Stanisławski. W badaniach brali także udział mgr mgr G. Daszkiewicz, A. Józefowska, P. Kazimierzak, P. Paruzel, I. Waligóra, W. Waniek, T. Wolski i K. Kopeć-Żygadło.

Miejscowość Sadków pod względem fizjograficznym położona jest na obszarze Równiny Wrocławskiej, wchodzącej w skład mezoregionu fizycznogeograficznego Niziny Śląskiej (Kondracki 2000, 169). Obszar ten jest prawie

pozbawiony szaty leśnej i stanowi teren użytkowany rolniczo. Stanowisko archeologiczne znajduje się około 3 km na południowy wschód od zabudowań wsi Sadków i około 1,5 km na północny zachód od wsi Strzeganowice (Ryc. 1). Rozlokowane jest na stoku łagodnego wzniesienia. Pod względem geomorfologicznym okolica stanowiska ma charakter zdenudowanej wysoczyzny morenowej, związanej ze zlodowaceniem Odry (Sadowski 2009, 3). Teren pierwotnie był bardziej podmokły, na co wpływ miał ciek wodny zlokalizowany na południe od stanowiska. Ograniczał on prawdopodobnie od tej strony strefę zasiedlenia. Cieki wodne przebiegają także po wschodniej i zachodniej stronie badanego obszaru. Na obecne ukształtowanie powierzchni stanowiska wpłynęły znacząco przekształcenia antropogeniczne, w szczególności intensywna działalność rolnicza w XIX i XX wieku. Strumienie płynące przez omawiany obszar zostały częściowo zmeliorowane, ich koryta pogłębiono i wyprostowano. Doprowadziło to do obniżenia się poziomu wód gruntowych oraz osuszenia dolinek strumieni i obniżenia, które w przeszłości były prawdopodobnie silnie zabagnione (Sadowski 2009, 7). Usytuowanie osady na stoku zabezpieczało mieszkańców przed zalaniem w przypadku nagłych powodzi lub przy wysokich stanach wód.

Ryc. 2. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Plan zbiorczy stanowiska (rys. A. Buchner, J. Kolenda, M. Marciniak, K. Chrzan)

Fig. 2. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A collective plan of the site (drawing by A. Buchner, J. Kolenda, M. Marciniak, K. Chrzan)

W trakcie prac archeologicznych przebadano ogółem 3098 obiektów nieruchomych, z czego 2963 w sezonie badawczym 2008/2009, zaś pozostałe 135 w sezonie 2005/2006. Pod względem funkcjonalnym rozpoznano 531 jam osadniczych, 3 o charakterze sepulkralnym oraz 2564 relikty po słupach. Pośród obiektów osadniczych odkryto m.in. 9 studni, a także 4 piece, 20 palenisk i 14 budowli ziemnych w typie ziemianki. Pozostałe to jamy o różnorodnym przeznaczeniu gospodarczym, pozbawione często materiałów datujących. Wyeksplorowano również 2 pochówki, które łączyć można najprawdopodobniej z kulturą amfor kulistych. W grobie 765 znajdowały się bardzo źle zachowane szczątki ludzkie, bez towarzyszącego wyposażenia, natomiast w obiekcie 682 odsłonięto intencjonalnie złożony do jamy, słabo zachowany szkielet bydłęcy. Ponadto obiekt 82 stanowił najpewniej kenotaf, datowany zalegającymi w wypełniku fragmentami ceramiki na okres wędrówek ludów. Specyfiką stanowiska jest jego wielokulturowość i nakładanie się jam oraz stref osadniczych z różnych odcinków czasowych, co stwarza znaczne problemy badawcze w poprawnej identyfikacji chronologicznej wielu obiektów, których wypełniska zawierały przemieszany kulturowo materiał zabytkowy bądź były go pozbawione (Ryc. 2).

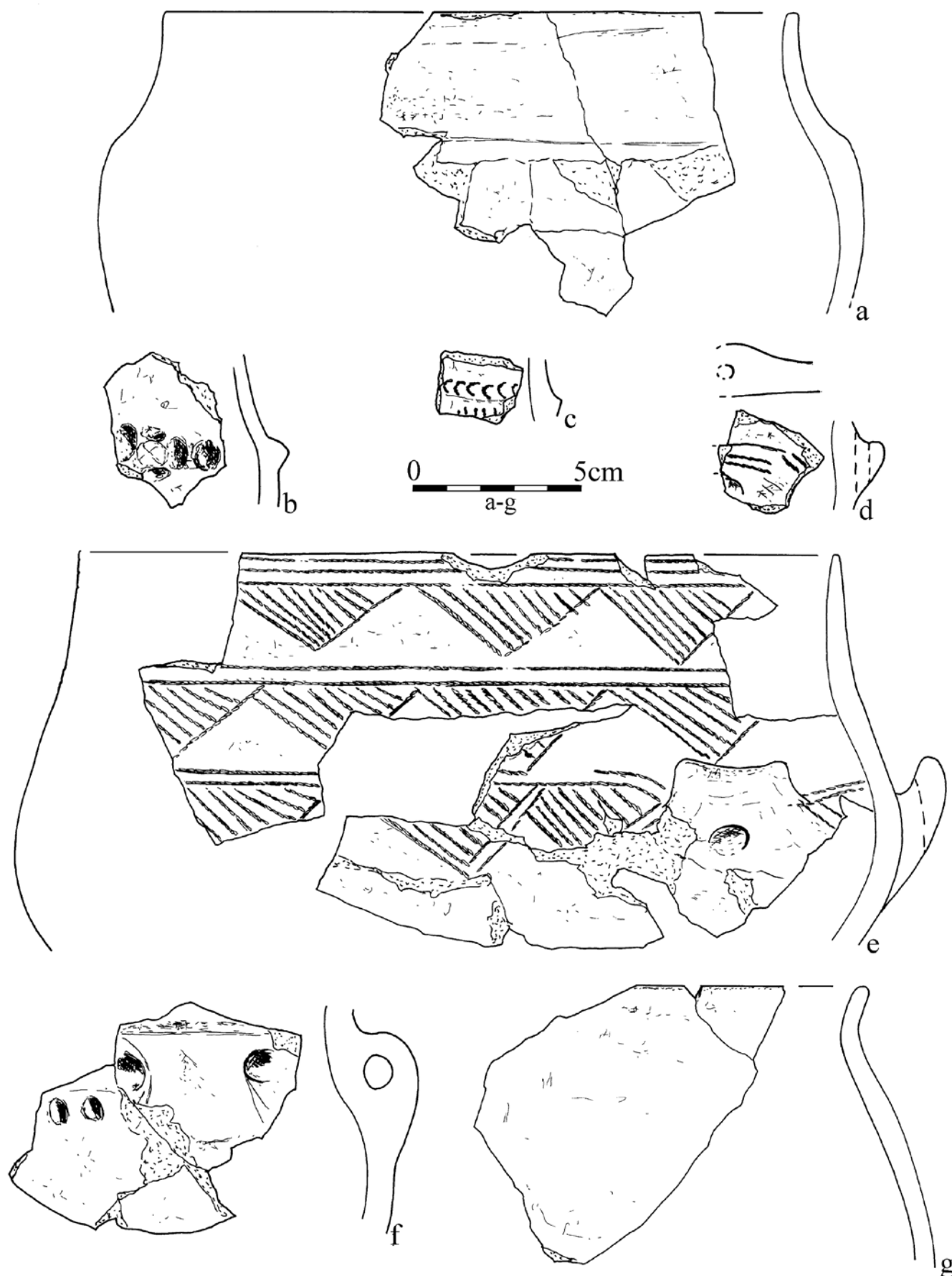
Niniejszy artykuł omawia pozostałości osadnictwa pochodzące z okresu późnego neolitu, późnej epoki brązu i okresu halsztackiego oraz z młodszego okresu przedrzymskiego i wpływów rzymskich, po okres wędrówek ludów. O znaleziskach z okresu średniowiecza traktuje osobne sprawozdanie autorstwa J. Kolendy i K. Chrzana, zamieszczone w niniejszym tomie. Należy wspomnieć, iż na stanowisku zebrano też nieliczne fragmenty ceramiki naczyniowej datowane ogólnie na okres neolitu, przełom młodszej epoki kamienia i wczesnej epoki brązu bądź wczesną epokę brązu, a także okres lateński – w większości wydobyte z warstwy kulturowej lub, jako materiał wtórny, z obiektów chronologicznie młodszych.

Pozyskany w trakcie badań ruchomy materiał archeologiczny związany z osadnictwem pradziejowym obejmuje głównie ułamki naczyń ceramicznych, kilka egzemplarzy naczyń zachowanych bądź zrekonstruowanych niemal w całości, jak również pojedyncze zabytki wydzielone, wykonane z gliny (przęślik, fragmenty kółek – 2, krążki ze skorup naczyń – 5), kamienia (rozcieracz, osełka, fragment żarna), metalu (ułamki przedmiotów z brązu – 3, z żelaza – 5) oraz z kości i poroża, w tym fragmenty ze śladami cięcia i obróbki (5). Materiał ceramiczny jest znacznie rozdrobniony, w dużej części nosi ślady wtórnego przepalenia, jak też zniszczenia

na skutek procesów podepozycyjnych. Spośród zbioru ponad 9000 ułamków ceramiki około 4400 pochodzi z obiektów, natomiast około 4630 z warstwy kulturowej. W przypadku 759 fragmentów, z uwagi na zły stan zachowania, nie udało się bliżej sprecyzować ich przynależności kulturowej, w związku z czym zostały zaklasyfikowane ogólnie do materiału pradziejowego.

■ KULTURA AMFOR KULISTYCH

Pierwsze ślady bytności ludzi w obrębie stanowiska Sadków 3 łączą się z kulturą amfor kulistych (Ryc. 2). Odkryto 5 jam o przeznaczeniu gospodarczym – 3 z nich zadokumentowano w skupisku po stronie zachodniej (obiekty 744, 750 i 770/771), zaś 2 w centralnej części wykopu, znacznie oddalone od siebie (jamy 260 i 1540). Wszystkie miały zbliżone do kolistego lub owalnego wypełnisko w rzucie poziomym i wymiary mieszczące się w przedziale od 1 do 2,5 m. W przekroju odznaczały się nieregularnymi kształtami i głębokościami nie przekraczającymi 0,74 m. Omawiane obiekty wiążą się zapewne z krótkim pobytem ludności kultury amfor kulistych w tej okolicy. Pozyskano z nich 190 ułamków ceramiki naczyniowej. Dominują fragmenty cienkościennie i o średniej grubości ścianek (4-8 mm), barwy brunatnej, ciemnobrunatnej i czarnej, przeważnie z powierzchniami poddanymi procesom wygładzania, jednak nierównymi, często z widoczną domieszką tłuczni kamiennego. W zbiorze tym znajdują się również ułamki naczyń grubościennych, mniej starannie wykonanych. Wśród form wyróżniono m.in. dwa szerokootworowe naczynia o zrekonstruowanych jedynie górnych i środkowych partiach. Egzemplarz z obiektu 744 (Ryc. 3a) ma prosty brzeg, wyraźnie wyodrębnioną szyjkę i półkulisty brzusiec o największej wydętości na wysokości barku. Naczynie wyeksplorowane z jamy 770 (Ryc. 3e) odznacza się wysoką, słabo wyodrębnioną szyjką oraz łagodnie zaokrągloną partią brzuśca o największej wydętości usytuowanej zapewne w połowie wysokości, gdzie umieszczono jedno zachowane, pionowo przekłute i siodełkowato wklęsłe ucho. Szyjka i górna partia brzuśca pokryta jest ornamentem wykonanym przy pomocy odcisków dwudzielnego sznura w układzie pasmowym. Składają się nań poziome, równoległe linie oraz 3 pasma wiszących, skośnie szrafowanych trójkątów. Podobnie zdobione amfory zostały odkryte m.in. w trakcie badań na stanowisku 11/12 w Ślęzy (Domański *et al.* 1999; ryc. 5a, b). Tego typu bogato ornamentowane naczynia charakterystyczne są dla terenu Śląska (Wiślański 1966, 84) i wskazują na młodszą fazę funkcjonowania kultury amfor kulistych (Wiślański 1966, 125-128; Wojciechowski 1971, 64). Motywem sznurowym ozdobiono także inny

Ryc. 3. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Wybór ceramiki kultury amfor kulistych (rys. K. Gorek-Świątek)

Fig. 3. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A selection of ceramic ware of the Globular Amphora culture (drawing by K. Gorek-Świątek)

Ryc. 4. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Ludzki pochówek szkieletowy kultury amfor kulistych – obiekt 765 (fot. P. Kaźmierczak)

Fig. 4. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A human skeleton burial of the Globular Amphora culture – the object 765 (photo by P. Kaźmierczak)

Ryc. 5. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Pochówek bydłocy kultury amfor kulistych – obiekt 682 (fot. P. Kaźmierczak)

Fig. 5. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A cattle interment burial of the Globular Amphora culture – the object 682 (photo by P. Kaźmierczak)

fragment ceramiki z poziomym uchem (Ryc. 3d). W ramach praktyk zdobniczych stosowane były ponadto odciski stempelkowe (Ryc. 3c) oraz dołki palcowe – głębokie (Ryc. 3b, f) bądź delikatniejsze – umieszczone pod krawędzią. Odnotowano też małe, szczypane guzki.

Opisane materiały ceramiczne należy umieścić w późnej fazie rozwojowej omawianej kultury. Chronologicznie wpisują się one w obraz osadnictwa społeczności z amforami na obszarze dorzecza górnej i środkowej Odry (Kulczycka-Leciejewiczowa 1993, 132).

Z osadnictwem ludności kultury amfor kulistych można najprawdopodobniej łączyć również dwa wspomniane wyżej pochówki, odkryte w zachodniej strefie

stanowiska, w pobliżu zgrupowania zidentyfikowanych jam schyłkoweolitycznych (Ryc. 2). Nie stwierdzono w ich obrębie żadnego wyposażenia, jednak wyniki badania kości metodą radiowęglową mogą wskazywać na ich powiązanie z późną fazą trwania kultury amfor kulistych (Krapiec 2010a). Dla ludzkiego grobu szkieletowego (obiekt 765) uzyskano daty: 3610 ± 60 BP, a po kalibracji 2140-1860 Cal BC (87,7% *probability*), natomiast dla pochówku bydłowego (obiekt 682) – 3620 ± 70 BP oraz po kalibracji 2150-1770 Cal BC (92,7% *probability*). W obiekcie 765 (Ryc. 4) złożono osobnika w wieku *juvenis* (Stankowska 2010), w pozycji na plecach, po osi północ-południe, z głową skierowaną

Ryc. 6. Sadržów, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Studnia kultury łużyckiej z okresu halszackiego – obiekt 139 (fot. A. Stanisławski)

Fig. 6. Sadržów, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A well of the Lusatian culture from the Hallstatt period – the object 139 (photo by A. Stanisławski)

Ryc. 7. Sadržów, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Przekrój pionowy pieca kultury łużyckiej – obiekt 1423 (fot. A. Stanisławski)

Fig. 7. Sadržów, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A vertical section of a furnace of the Lusatian culture – the object 1423 (photo by A. Stanisławski)

na południe i twarzą zwróconą w kierunku wschodnim. Ręce ułożone miał na wysokości jamy brzusznej, nogi zaś silnie podkurczone na boku. Jama grobowa zarysowała się na tle calca w kształcie zbliżonym do prostokąta o wymiarach $1,2 \times 0,74$ m. Słabo zachowany szkielet ludzki zarejestrowano na poziomie $0,05$ m od stropu jamy, której spąg znajdował się na głębokości zaledwie $0,25$ m. Z wypełniska, spośród źle zachowanych kości czaszki, pozyskano fragment ceramiki kultury amfor kulistych. Grób zwierzęcy zlokalizowany był w pewnej odległości na północ od skupiska obiektów z materiałem ceramicznym kultury amfor kulistych. Szkielet bydłcy (Ryc. 5) został odsłonięty w jamie zbliżonej kształtem do kwadratu o zaokrąglonych narożach. Na

poziomie calca miała ona wymiary $1,22 \times 1,1$ m, niżej rozszerzała się, osiągając na głębokości $0,36$ m wielkość $1,71 \times 1,7$ m. Stwierdzono anatomiczny układ szkieletu – zwierzę ułożone było na prawym boku, klatką piersiową w kierunku północnym (północno-zachodnim), z głową odgiętą do tyłu. Ze stropu jamy wydobyto fragmenty ceramiki kultury łużyckiej z późnej epoki brązu, które najprawdopodobniej należy uznać za redeponowane wtórnie. Pochówki krów są licznie spotykane na stanowiskach kultury amfor kulistych. Stanowią wyraz obrzędowości związanej z panującym wówczas modelem gospodarczym, w którym dominowała hodowla bydła, co nadawało wyjątkowe znaczenie roli, jaką zwierzęta te pełniły w życiu ówczesnych społeczności (Wiślański

1966, 299; Czerniak 2008, 186n; Kruk 2008, 155, 167n). Przesłanki te powodują, że odkrywane pochówki bydlęce interpretowane są zazwyczaj w aspekcie rytuałów stosowanych przez ludność kultury amfor kulistych (Żygadło, Kopeć-Żygadło 2011, 278n, 282).

■ KULTURA ŁUŻYCKA

Kolejny etap osadniczy wiąże się z ludnością kultury łużyckiej przełomu późnej epoki brązu i okresu halsztackiego. Materiał ceramiczny charakterystyczny dla tej kultury wystąpił w większym nagromadzeniu w ponad 60 obiektach osadniczych, jak też w warstwie kulturowej na obszarze całego stanowiska. Wśród jam o przeznaczeniu gospodarczym rozpoznano m.in. piec (obiekt 1423), paleniska (obiekty 128, 520) oraz studnię (obiekt 139), która jest szczególnie interesującym odkryciem. Na poziomie około 0,7 m od stropu jamy pojawiły się elementy ocembrowania (Ryc. 6). W tym przypadku wykorzystano konstrukcję na tzw. pazy, czyli wyźłobienia w pionowo wbitych narożnie słupach (4 słupy), w które następnie zostały wpuszczone dranice. Jako słupy zastosowano nieokorowane pnie drzew o znacznej średnicy, sięgającej przy dnie nawet 40 cm. W narożach studni znajdowały się także nieco mniejsze, również pionowo osadzone bale, które miały dodatkowo wzmocnić konstrukcję lub też były efektem napraw. Wydaje się, iż obudowa została wykonana dość niestarannie. Wskazuje na to dobranie pionowych elementów drewnianych o dość różnej średnicy i nieokorowanych, jedynie przyciętych na wymiar dranic, a także nieregularny kształt w rzucie poziomym. W obrębie wypełniska obiektu znaleziono 216 fragmentów ceramiki związanej z kulturą łużycką okresu halsztackiego, kości zwierzęce oraz kawałki rudy darniowej i żużel żelazny. Wspomniane pozostałości hutnicze mogą świadczyć o wykorzystywaniu studni w procesie metalurgicznym, choć nie można wykluczyć, iż dostały się one w obręb cembrowiny w sposób przypadkowy. Mogły również zostać wrzucone do studni celowo, w ramach zachowań rytualnych. Praktyki o zbliżonym charakterze znane są ze źródeł etnograficznych (Eliade 1993, 58). W wyniku badania próbek drewna z obudowy metodą dendrochronologiczną uzyskano daty ścięcia drzew mieszczące się pomiędzy rokiem 685 a 661 BC. Ustalono ponadto, iż studnia została wykonana z drewna dębowego – *Quercus sp.* (Krapiec 2010b).

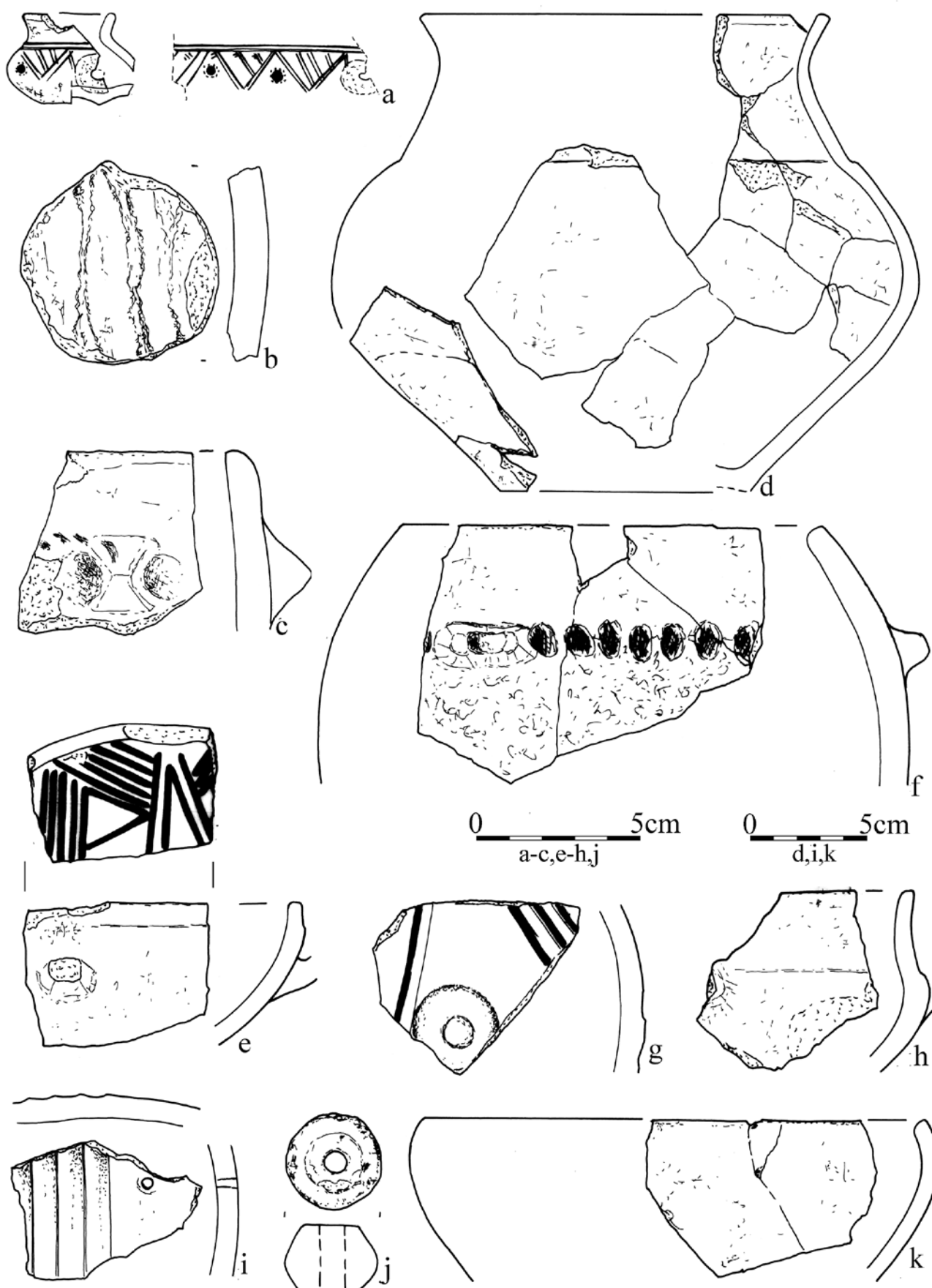
Reliktem pieca był zapewne obiekt 1423 (Ryc. 7). Jego wnętrze wypełniała głównie zbita i przepalona, pomarańczowa glina oraz spalenizna w części spagowej. Stwierdzono w nim także liczne fragmenty polepy konstrukcyjnej. Uchwycony został prawdopodobnie sam spód domniemanego urządzenia. Podobne piece

zaczynają się upowszechniać w kulturze łużyckiej od okresu halsztackiego (Niesiołowska-Hoffman 1963, 61). Ze względu na przeznaczenie można je podzielić na garncarskie, piekarskie, hutnicze i wapienniki, choć ich zbliżona konstrukcja sugeruje, iż w zależności od potrzeb mogły wymienione funkcje pełnić zamiennie (Michalski 1983, 172).

Z omawianym okresem wiążą się również paleniska. Wypełnisko obiektu 128 stanowiła głównie brunatna próchnica, przemieszana z pomarańczową, przepaloną gliną, a także ułamki naczyń. Wewnątrz tej niewielkiej jamy znaleziono 482 fragmenty ceramiczne kultury łużyckiej z okresu halsztackiego, a ponadto kilkadziesiąt brył polepy. Wydaje się, iż ceramika została ułożona celowo na warstwie gliny, stanowiąc rodzaj wyściełania dna i ścian paleniska w celu poprawienia jego właściwości termicznych. Wskazuje na to pośrednio widoczne wtórne przepalenie ceramiki, jak też jej znaczne zintegrowanie z warstwą przepalanej gliny. Niektóre z ułamków nosiły cechy tzw. braków wypalowych, czyli fragmentów naczyń pochodzących z nieudanego wypału, wykorzystywanych niekiedy, tak jak to miało miejsce w opisanym przypadku, wtórnie. Bardzo zbliżony konstrukcyjnie obiekt wystąpił na stanowisku kultury łużyckiej z okresu halsztackiego C w Zakrzowie, woj. opolskie (Stanisławski, Wojnicki 2008, 44).

Pozostałe związane z osadnictwem łużyckim jamy pełniły różne funkcje gospodarcze. Zawierały często bryłki polepy lub gliny i od kilku po kilkaset fragmentów ceramicznych (np. 360 ułamków naczyń w obiekcie 524). Szczegółowe ustalenie ich funkcji nie wydaje się możliwe.

Przeprowadzona analiza zbioru ceramiki naczyniowej kultury łużyckiej, liczącego około 5720 elementów, umożliwiła przyporządkowanie chronologiczne większej części materiału do okresu halsztackiego (3486), przeważnie fazy HaC. Nieliczne fragmenty naczyń należałoby umieścić w IV lub V okresie epoki brązu, natomiast znaczna część mało charakterystycznych ułamków została datowana ogólnie na przełom epoki brązu i wczesnej epoki żelaza. Dominuje ceramika tzw. kuchenna, średnio- i grubościenna, o szorstkich, chropowatych, bądź dodatkowo obrzucanych gliną, nierzadko także obmazywanych ściankach zewnętrznych. Powierzchnie wewnętrzne noszą zazwyczaj ślady wygładzania. Przeważają fragmenty mniejszych i większych garnków, wśród których najczęstsze są formy jajowate i beczułkowate, o prostych lub nachylonych do wnętrza brzegach i niewyodrębnionych szyjkach, rzadziej o brzegach delikatnie wywiniętych na zewnątrz. Czasami górne partie garnków zaopatrzone były

Ryc. 8. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Wybór ceramiki kultury łużyckiej z okresu halsztackiego (rys. K. Gorek-Świątek)

Fig. 8. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A selection of ceramic ware of the Lusatian culture from the Hallstatt period (drawing by K. Gorek-Świątek)

w listwy plastyczne bądź guzki lub zdobione odciskami palcowo-paznokciowymi (Ryc. 8c, f). Cechy te są typowe dla materiałów ze schyłku epoki brązu i głównie z okresu halsztackiego (Gediga 1976, 144). Pozyskano również ułamki dużych naczyń zasobowych o mocno wychylonych na zewnątrz brzegach, przewężonych szyjkach, z listwami plastycznymi umieszczonymi na barku oraz z 4 uchwytyami poniżej załomu, spotykane na osadach z późniejszych faz kultury lużyckiej (Gedl 1962, 35), jednak najczęściej w starszej fazie okresu halsztackiego (Gedl 1973, 34; tabl. XXIX, 11, LI, 9). Stosunkowo licznie wystąpiły fragmenty waz, zazwyczaj o brzuścach baniastych, z wyodrębnionymi szyjkami, o gładkich lub nierówno zagładzanych – w zależności od partii naczyń – ściankach, w tym m.in. o powierzchniach zewnętrznych czernionych i wyswieconych oraz grafitowanych. Niektóre egzemplarze pozbawione były zdobienia (Ryc. 8d), jednak dużą ich część poddano zabiegom ornamentacyjnym, wśród których odnotowano niewielkie guzy obwiedzione półkolistymi szerokimi żłobkami i umiejscowione niekiedy pomiędzy nimi pionowe żeberka lub szerokie żłobki, półkoliste listewki plastyczne i listwy dookolne, często nacinane ukośnie, czy też pionowe i ukośne żłobki. Większość odkrytych pozostałości waz pochodzi z fazy HaC (Gedl 1973, 34). W niewielu przypadkach możliwe było zrekonstruowanie dużych partii mis, o chronologii określonej ogólnie na przedział czasowy od V okresu epoki brązu po wczesną epokę żelaza. Są to formy o brzegach prostych bądź zachylonych do wewnątrz (Ryc. 8k), także fragmenty z brzegiem zagiętym do wnętrza datowane na fazę HaD (Marchelak, Tyszler 2003, 77). Nieliczne są ułamki kubków i czerpaków, w tym zupełnie wyjątkowe egzemplarze zdobione z wczesnej fazy okresu halsztackiego (Gedl 1973, 45n), jak na przykład fragment ornamentowany wewnątrz płytkami, wyswiecanymi żłobkami, tworzącymi układ przeciwstawnych grup kresek, przedzielonych motywem trójkąta (Ryc. 8e). Sporadycznie pojawiły się elementy naczyń z przebitymi otworkami (Ryc. 8i) oraz naczyń ze śladami malowania czy angobowania (12 fragmentów), które są typowe dla starszej fazy okresu halsztackiego (Gedl 1973, 51). Wśród nich jest niewielki ułamek brzegu zapewne małej miseczki o zrekonstruowanej średnicy 12 cm i grubości ścianki 0,3 cm, która mieści się w 3. grupie ceramiki malowanej według S. Alfawickiej (1970, 43). Na ornament malowany, umieszczony pod krawędzią, składał się rząd pionowych, czarnych kreseczek, ograniczony liniami poziomymi. Poniżej, na barku naczyń, zaobserwowano ślady malowania czerwoną farbą. Pozostałe fragmenty w liczbie 11 stanowią części brzuśców waz angobowanych bądź

malowanych na czerwono, czasami zaopatrzonych w plastyczne listewki na barku. Należą one do grupy 1. według S. Alfawickiej (1970, 43). Natomiast dosyć dużym udziałem w materiale lużyckim z Sadek odznaczają się talerze krążkowe (105 ułamków), m.in. zdobione odciskami palcowymi i paznokciowymi, a na brzegach – dołkami palcowymi. Zazwyczaj jedna z ich powierzchni jest wygładzona, podczas gdy druga jest szorstka lub chropowata, choć zdarzają się również okazy obustronnie gładzone. Występują one od IV okresu epoki brązu, jednak najliczniej w okresie następnym i halsztackim (Gediga 1967, 119). Z materiału ceramicznego wydzielono ponadto kilka krążków wykonanych ze ścianek brzuśców naczyń (Ryc. 8b) oraz dwustożkowy przęślik (Ryc. 8j).

Wyjątkowym zabytkiem jest bogato ornamentowane naczynie miniaturowe z obiektu 139, które było prawdopodobnie zaopatrzone w niezachowany lejek, typu „*guttus*” (Ryc. 8a). Tego rodzaju naczynia, o różnych formach, spotykane są w kulturze lużyckiej na terenie Śląska, zarówno u schyłku epoki brązu (Gediga 1967, 124), jak i w okresie halsztackim (Gedl 1973, 37, tabl. C, 10). Podobne egzemplarze zostały licznie odkryte na cmentarzysku w Kietrze, gdzie datowane są na okres halsztacki C (Gedl 1973, 35n, tabl. I:8, III:22, XXXVI:4, XLIX:10).

W analizowanym inwentarzu zabytkowym kultury lużyckiej wyróżnia się zespół ceramiki tzw. kuchennej o charakterystycznych karbowanych bądź „szczypanych” brzegach – zdobionych na krawędziach odciskami palcowymi w układzie warkoczowym. Część z tych naczyń, garnkowatych i zasobowych, zaopatrzona jest także w podobnie ornamentowane dookolne listwy plastyczne, a brzuśce odznaczają się chropowatą fakturą powierzchni. Wydaje się, że cechami techniczno-technologicznymi opisywany zbiór nawiązuje do ceramiki schyłkowego okresu halsztackiego, dla której typowe są duże i niestarannie wykonane naczynia garnkowane o zbliżonych cechach. Może o tym świadczyć m.in. sposób opracowania powierzchni zewnętrznych, pogrubianie brzegów, formowanie den w wyodrębnione wyraźnie stopki oraz stosunkowo dobry wypał (Gedl 1972, 324). Jeśli chodzi o sam sposób potraktowania wylewów, uznawany jest on w literaturze przedmiotu za typowy dla zespołu kulturowego „pomorsko-kloszowego”. Występowanie zbliżonych materiałów o cechach „pomorskich” na osadach schyłkowej fazy kultury lużyckiej zostało odnotowane również na innych obszarach, m.in. na terenie Małopolski (Gedl 1972, 338n; Jarosz, Rodak 2006, 629, ryc. 10; Dziegielewski *et al.* 2011, 329n) czy ziemi lubuskiej (Kabaciński *et al.* 1998, 344).

Ryc. 9. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Przekrój pionowy pieca kultury przeworskiej – obiekt 603 (fot. P. Kaźmierczak)

Fig. 9. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A vertical section of a furnace of the Przeworsk culture – the object 603 (photo by P. Kaźmierczak)

Ryc. 10. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Studnia kultury przeworskiej – obiekt 600 (fot. P. Kaźmierczak)

Fig. 10. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A well of the Przeworsk culture – the object 600 (photo by P. Kaźmierczak)

Podobne fragmenty naczyń na stanowiskach łączonych z osadnictwem lużyckim są datowane na przełom okresu halsztackiego i lateńskiego (Affelski *et al.* 2011, 151). Za późnym datowaniem wspomnianych materiałów z Sadkowa na schyłek HaD lub przełom okresu halsztackiego i początek okresu lateńskiego przemawia także fakt, iż nie pojawiły się one w niektórych zwartych zespołach z ceramiką typową dla okresu halsztackiego C.

W wyniku przeprowadzonej analizy ceramiki naczyniowej kultury lużyckiej ze stanowiska Sadków 3 wydzielono 2 fazy osadnicze. Starsza obejmuje generalnie zabytki z późnej epoki brązu (koniec IV i V okres epoki brązu) i okresu halsztackiego C, przy czym większość z nich jest charakterystyczna dla wczesnego stadium HaC. Natomiast młodszą fazę wyznaczają opisane wyżej materiały ceramiczne o nawiązaniach „pomorsko-kłozowych”. Należałoby ją odnieść do schyłku okresu HaD

i/lub przełomu późnego okresu halsztackiego i wczesnego okresu lateńskiego. Horyzonty te pokrywają się z fazami rozwojowymi ustalonymi dla grupy śląskiej kultury lużyckiej – pierwszy odpowiada 4. i 5. fazie, a drugi 6. fazie rozwojowej (Gediga 1982, 55, tabl. I).

■ KULTURA PRZEWORSKA

Następny rozpoznany na stanowisku Sadków 3 etap osadniczy wiąże się z kulturą przeworską młodszego okresu przedrzymskiego. Wyeksplorowano ponad 35 obiektów, z których pozyskano materiał ceramiczny typowy dla tego właśnie okresu, w tym piec (obiekt 603) i palenisko (obiekt 887). Pozostałe stanowiły w większości jamy gospodarcze o trudnej do określenia obecnej funkcji. Zdecydowanie najbardziej spektakularnym znaleziskiem spośród wymienionych jest relikwiarz pieca (obiekt 603). W jego wypełnisku odnotowano dużą

Ryc. 11. Sdków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Studnia kultury przeworskiej – obiekt 1440 (fot. A. Stanisławski)

Fig. 11. Sdków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A well of the Przeworsk culture – the object 1440 (photo by A. Stanisławski)

Ryc. 12. Sdków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Studnia kultury przeworskiej – obiekt 2439 (fot. A. Stanisławski)

Fig. 12. Sdków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A well of the Przeworsk culture – the object 2439 (photo by A. Stanisławski)

liczbę fragmentów polepy konstrukcyjnej, częściowo pochodzącej zapewne z kopuły (Ryc. 9). W części spągowej wystąpiły warstwami spalenizna i wapno oraz popiół. Opisany piec mógł funkcjonować jako tzw. wapiennik. Obiekt 887 był najprawdopodobniej pozostałością paleniska specjalnego, tzw. prażaka. Miał w rzucie poziomym kształt zbliżony do prostokąta, zaś jego ścianki tworzyła warstwa przepalanej gliny.

Z późnym okresem wpływów rzymskich oraz wędrówek ludów związanych było ponad 25 obiektów osadniczych, w tym relikty 4 studni. W przypadku obiektu 600 dopiero na poziomie około 1,6 m od jego stropu zarejestrowano drewnianą cembrowinę. Odślonięto jeden poziom słabo zachowanych wąskich dranic (Ryc. 10). Wewnątrz oszalowania znaleziono dwa pale drewniane, będące prawdopodobnie pozostałością po

znajdujących się wyżej elementach konstrukcji, które na skutek procesów podepozycyjnych zapadły się. Na jednym z zastrzonych pali zachowało się charakterystyczne rozgałęzienie, które wskazuje, iż zapewne pełnił on funkcję podpórki kołowrotu. Z górnej partii wypełniska obiektu pozyskano kilka mało charakterystycznych fragmentów ceramiki kultury łużyckiej z przełomu epoki brązu i okresu halsztackiego oraz kości zwierzęce. Analiza dendrochronologiczna próbkki drewna z obudowy umożliwiła określenie czasu ścięcia drzewa użytego do jej budowy (dębu – *Quercus sp.*) – nastąpiło to po roku 243 AD (Krapiec 2010b).

Kolejny obiekt – studnia 1440 – osiągnął głębokość około 2,7 m. Od strony południowo-zachodniej w wypełnisku wystąpiła warstwa czarnej spalenizny. Od głębokości 1 m od stropu jamy pojawiły się elementy

Ryc. 13. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Studnia kultury przeworskiej – obiekt 2540 (fot. P. Kaźmierczak)

Fig. 13. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A well of the Przeworsk culture – the object 2540 (photo by P. Kaźmierczak)

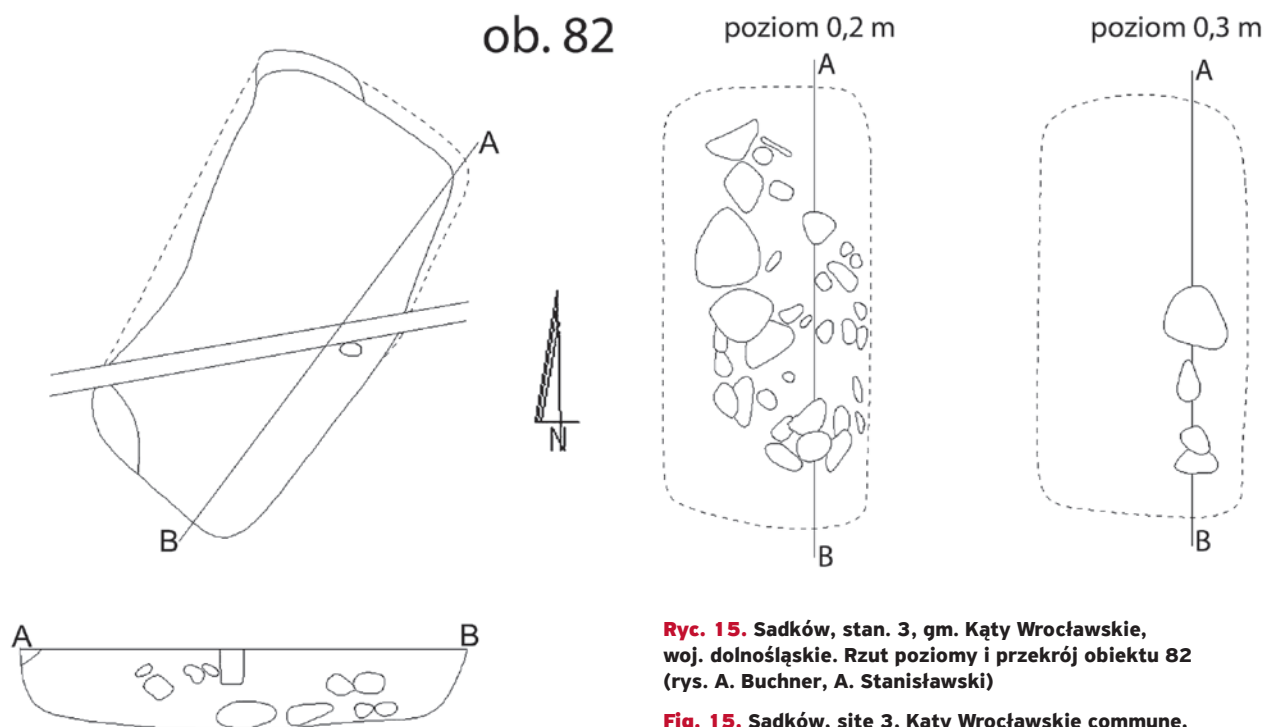

Ryc. 14. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Rzut poziomy paleniska kultury przeworskiej – obiekt 374a (fot. A. Stanisławski)

Fig. 14. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A horizontal view of the hearth of the Przeworsk culture – the object 374a (photo by A. Stanisławski)

drewnianego, kwadratowego w rzucie poziomym, ocembrowania studni (Ryc. 11). Wykonano ją ze starannie ociosanych dranic w konstrukcji zakładkowej. Po zewnętrznej stronie dranic osadzone po stronie północnej i południowej znajdowały się liczne kamienie polne, które, jak się wydaje, zostały ułożone w celu wzmocnienia konstrukcji. Z dna omawianego obiektu wydobyto niemal w całości zachowany dwuuchy baniasty garnek oraz duże fragmenty dwóch mniejszych naczyń. Spalenizna obecna w wypełniku sugeruje, iż przyczyną zaniechania użytkowania studni mógł być pożar. W wyniku badania metodą dendrochronologiczną próbki drewna z cembrowiny ustalono, iż drzewo (dąb – *Quercus sp.*), które w tym przypadku wykorzystano, zostało ścięte po roku 252 AD (Krąpiec 2010b).

W obiekcie 2439, na głębokości około 0,5 m od stropu jamy odsłonięto kilka znacznej wielkości kamieni polnych, które jednak nie tworzyły żadnego układu. Po ich wydobyciu na głębokości około 1,5 m zarejestrowano elementy drewnianego, kwadratowego w rzucie poziomym ocembrowania studni (Ryc. 12). Obudowa została wykonana z drewna dębowego (*Quercus sp.*), w konstrukcji zakładkowej, ze starannie ociosanych dranic. Dwie grubsze dranice stanowiły poziome legary. Ułożone pod cembrowiną miały zapewne zapobiegać dalszemu zapadaniu się całości w rozmiękkłe podłoże. W spągu wypełnika zadokumentowano niemal w pełni zachowany, niewielki garnek szerokootworowy, związany z kulturą przeworską okresu wędrówek ludów. W wyniku analizy dendrochronologicznej próbek drewna uzyskano daty ścięcia drzew mieszczące

Ryc. 15. Sadek, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Rzut poziomy i przekrój obiektu 82 (rys. A. Buchner, A. Stanisławski)

Fig. 15. Sadek, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A horizontal view and a section of the object 82 (drawing by A. Buchner, A. Stanisławski)

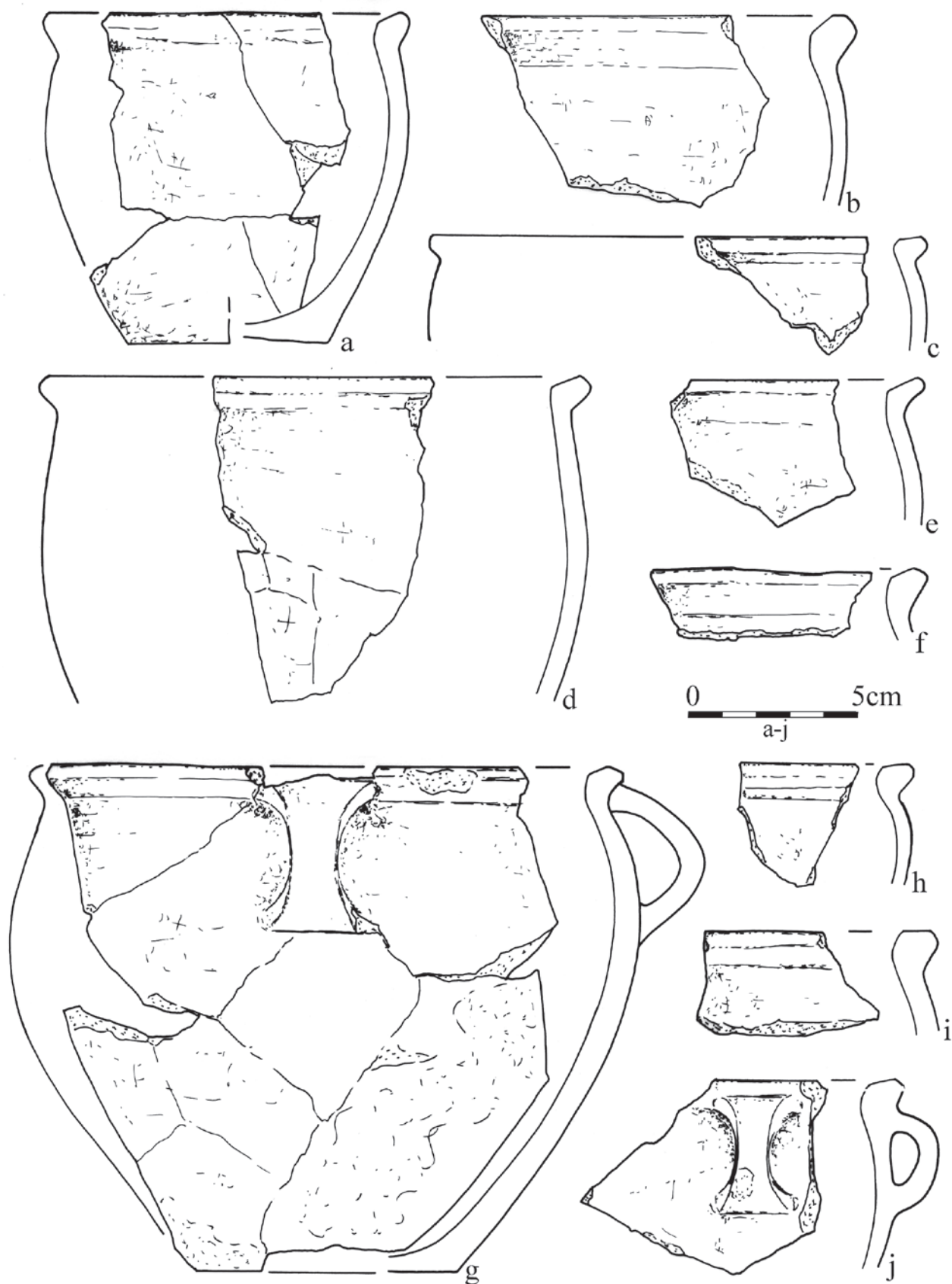
się generalnie w przedziale lat 302-317 AD oraz jedną wyznaczoną na czas po roku 276 AD (Krąpiec 2010b). Podobieństwo do obiektu 1440 wykazują rozmiary cembrowiny, jak też zastosowany niemal analogiczny sposób jej konstrukcji. Nadmienić należy ponadto, że niektóre dranice wyglądały na przepalone. Spalenizna zaobserwowana w studni 1440 wraz z przepalonymi elementami drewnianymi z obiektu 2439 wskazują, iż w osadzie lub jej części miał miejsce pożar, wskutek którego zniszczeniu uległy zapewne obydwie opisywane objekty.

W przypadku jamy 2540 drewnianą, kwadratową obudowę studni odnotowano na głębokości około 1,1 m od stropu obiektu (Ryc. 13). Tworzyło ją 5 wieńców dobrze zachowanych dranic oraz 2 kliny wzmacniające, wbite od strony zewnętrznej. Z obiektu wyeksplorowano m.in. dwa prawie w całości zachowane naczynia. Również tutaj zastosowano podobne elementy i rozwiązania konstrukcyjne, jak w opisanych uprzednio studniach. Analiza ponad 20 próbek drewna z cembrowiny przeprowadzona metodą dendrochronologiczną dostarczyła dwóch sekwencji dat ścięcia drzew (we wszystkich przypadkach dębu – *Quercus sp.*), z których wcześniejsza zawiera się w krótkim odcinku czasowym między latami 267-270 AD, natomiast młodsza w przedziale lat 306-331 AD (Krąpiec 2010b).

Z omawianym okresem wiąże się także obiekt 356a, będący prawdopodobnie pozostałością zagłębionego poziomu użytkowego budowli w typie ziemianki, z naziemną konstrukcją słupową. Miał on w rzucie

poziomym kształt zbliżony do prostokąta. Maksymalne wymiary wynosiły około 4,08 × 3,4 m. W części spągowej od strony południowej wystąpiła warstwa pomarańczowej, przepalanej gliny, stanowiąca ślad po paleniu ognia. W obrębie obiektu, na jego obrzeżach, zarejestrowano 8 dołów posłupowych (obiekty 356b, 356c, 356d, 2763, 2374, 2376, 2764, 2799) oraz przegłębienie (obiekt 2372, zlokalizowany po stronie północnej).

Wśród pozostałych obiektów z późnego okresu wpływów rzymskich i wczesnego okresu wędrówek ludów można wyróżnić jamy zasobowe (np. obiekt 1414a), paleniska (obiekty 142, 374a), a ponadto inne jamy o trudnej do sprecyzowania funkcji gospodarczej. Obiekt 142 miał w rzucie poziomy kształt zbliżony do prostokąta. Wypełnisko zawierało brunatną próchnicę przemieszaną z pomarańczową gliną i czarną spalenizną oraz liczne przepalone kamienie, drobne kości zwierzęce, fragmenty polepy i ceramiki, a także węgle drzewne. Był to prawdopodobnie relikwiarz często spotykanego w tym okresie urządzenia wygrzewczego, tzw. prażaka. Wygrzewana mogła być w nim ruda żelaza lub też surowiec granitowy w celu rozdrobnienia i późniejszego wykorzystania jako dodatku schudzającego do ceramiki. Liczna obecność drobnych otoczków granitowych w wypełnisku wydaje się wskazywać na tę ostatnią hipotezę. Pozostałością prażaka był również, analogicznie konstrukcyjnie, obiekt 134. Palenisko kuchenne-gospodarcze stanowił zaś obiekt 374a (Ryc. 14). Jama w tym przypadku została starannie wyłożona niewielkimi,

Ryc. 16. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Wybór ceramiki kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego (rys. K. Gorek-Świątek)

Fig. 16. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A selection of ceramic ware of the Przeworsk culture from the late pre-Roman period (drawing by K. Gorek-Świątek)

dopasowanymi do siebie kamieniami, zapewne w celu poprawienia walorów termicznych. W obrębie jej zarysu wystąpił ślad po słupie (obiekt 374b), który zniszczył część paleniska.

Pewna ilość obiektów osadniczych nie zawierała w swoich wypełniskach materiałów datujących lub zawierała elementy chronologicznie niespójne, co było w dużej mierze wynikiem przecinania wielu jam przez nowożytnie dreny melioracyjne. Jednak w świetle analizy planigraficznej, jak i analogii znanych z innych stanowisk część z nich można najpewniej łączyć z ludnością kultury przeworskiej. Odnosi się to do obiektów zlokalizowanych po wschodniej stronie badanego obszaru, w strefie największego zagęszczenia śladów osadnictwa z młodszego okresu przedrzymskiego, wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów. Uwagi te dotyczą przede wszystkim palenisk o specjalnym przeznaczeniu, tzw. prażaków, relikwów pieców, jak też jam, które można określić z pewnym prawdopodobieństwem jako chłodnie ziemne. Obiekty 133, 138, 897 i 1417 stanowiły najprawdopodobniej pozostałości po prażakach. Pierwszy z nich odznaczał się w rzucie poziomym kształtem zbliżonym do prostokąta. W wypełnisku znajdowała się spalenizna, węgle drzewne oraz drobne przepalone kamienie, zaś ścianki tworzyła warstwa przepalanej gliny. Niemal analogiczne pod względem konstrukcji były obiekty 138 i 897. Podobne znaleziska bardzo często występują na osadach z późnego okresu wpływów rzymskich (Roczkański, Włodarczak 2011, 366, ryc. 10). Reliktem po obudowanym palenisku lub niewielkim piecu był obiekt 574. W jego wypełnisku zalegała zbity bryła polepy, a także spalenizna. Mógł on pełnić rolę pomocniczą przy produkcji ceramiki lub brać udział w wytwórczości odlewniczej. Za pozostałości po chłodniach ziemnych być może należy uznać jamy 899, 1444, 1446 i 2995. Wskazuje na to ich względnie znaczna głębokość (dochodząca do 2 m) przy dość wąskim przekroju, jak również ułożenie w strefie zalewowej.

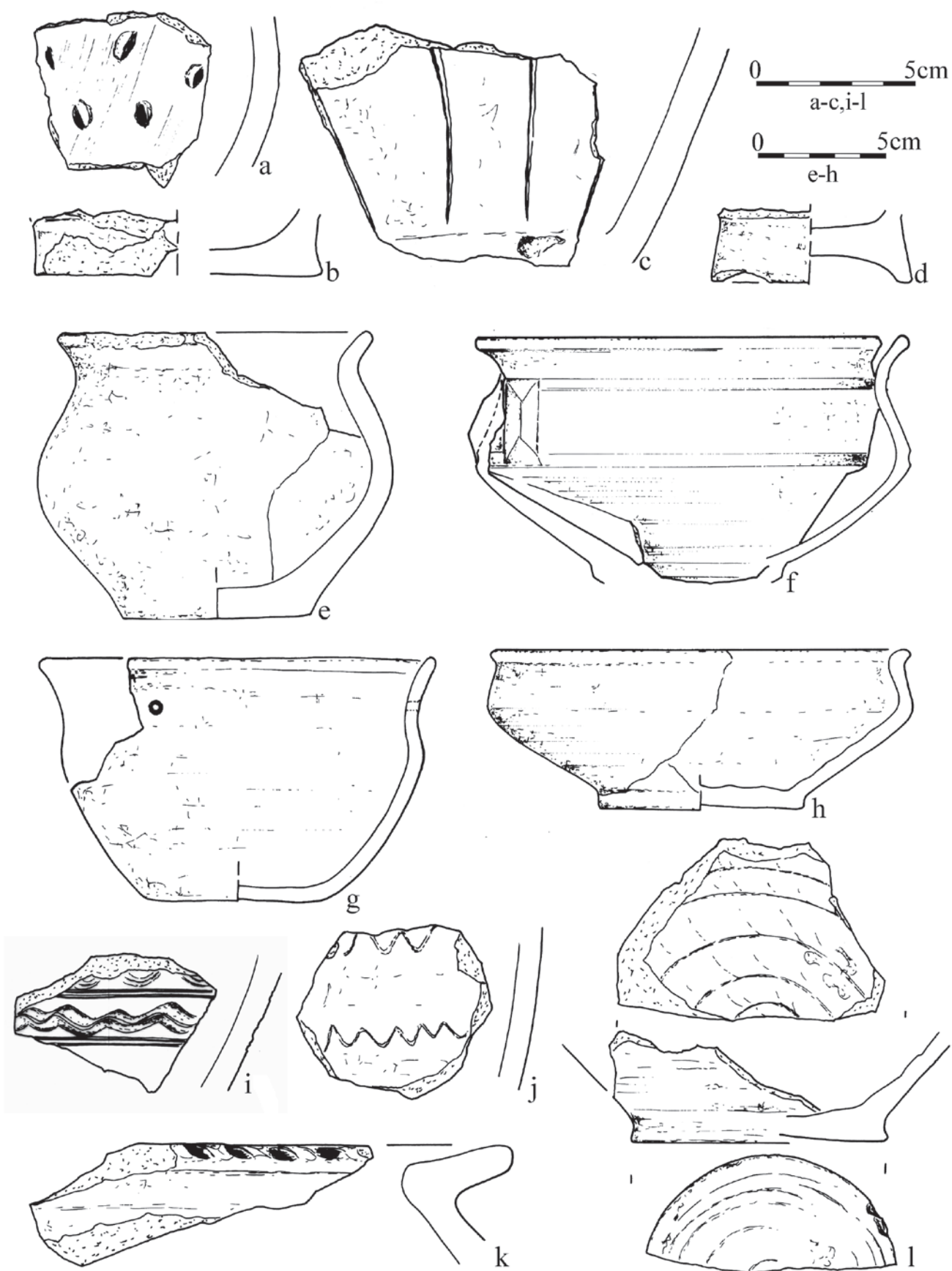
Na koniec trzeba wspomnieć o obiekcie 82 (Ryc. 15). W rzucie poziomym miał on kształt zbliżony do prostokąta i wymiary wynoszące 2,36 × 1,26 m. W wypełnisku odnotowano bruk kamienny, złożony z otoczków oraz około 60 drobnych fragmentów kości zwierzęcych, rozrzuconych po jamie bez zachowania porządku anatomicznego, a ponadto 3 fragmenty ceramiki kultury przeworskiej, datowane na okres wędrówek ludów. Nie stwierdzono obecności szczątków ludzkich. Zbliżone w kształcie jamy, zawierające kamienny bruk, lecz bez wyraźnych śladów pochówku, spotykane są niekiedy na cmentarzyskach ludności kultury przeworskiej (Błażejowski 1998, 148n). Interpretowane bywały jako

kenotafy lub, jeśli zarejestrowano ślady palenia ognia, jako miejsca kremacji zmarłych (Godłowski 1981, 115), a także jako pozostałości stypy lub tryzny, o czym świadczyć ma obecność kostnego, często przepalonego materiału zwierzęcego (Błażejowski 1998, 149). W przypadku obiektu ze stanowiska w Sadkowie nie odkryto pozostałości spalenizny, niemniej w jamie znajdowały się rozrzucone kości zwierzęce.

Zespół ceramiki naczyniowej związanej z osadnictwem kultury przeworskiej liczy ponad 2260 elementów, w tym połowę zbioru można datować na młodszy okres przedrzymski i wczesny okres wpływów rzymskich (ponad 1100 ułamków). Znaczna część fragmentów (blisko 1000) oraz kilka zachowanych niemal w całości naczyń pochodzi z późnego okresu wpływów rzymskich i wczesnego okresu wędrówek ludów. Pozostałe mało charakterystyczne ułamki naczyń, zalegające w większości w warstwie kulturowej, przypisano ogólnie kulturze przeworskiej bądź datowano na cały okres wpływów rzymskich.

W obrębie ceramiki z młodszego okresu przedrzymskiego dużą frekwencją wyróżniają się fragmenty należące do form garnkowatych, średnio- i grubościennych, o szorstkich lub chropowatych brzuścach, w tym o specyficznej „ziarnisto-żyłkowej” fakturze. Wspomniany sposób potraktowania powierzchni wywodzi się z tradycji lateńskiej, a kontynuowany był we wczesnej fazie funkcjonowania kultury przeworskiej na Dolnym Śląsku, przynajmniej w stadium A1 i A2 (Pazda 1992, 101-103). Wśród form garnków, o profilach zwykle jajowatych bez wyodrębnionej szyjki, wydzielić można, ze względu na ukształtowanie wylewów, egzemplarze o pogrubionym brzegu oraz, znacznie liczniejsze, o brzegu pogrubionym i fasetowanym. Podobne naczynia spotykane są często w materiale ceramicznym pochodzącym z osad kultury przeworskiej i były używane przez cały okres trwania fazy A młodszego okresu przedrzymskiego (Dąbrowski 1958, tabl. V:18; Dąbrowski, Kozłowska 1959, tabl. I:9-12; Dąbrowscy 1968, 430-441, tabl. II: 8, IV:2-6; Bednarek 1991, 119, ryc. 2; Markiewicz 2009, 117, ryc. 25-27).

Pozostałe elementy również prezentują zestaw form typowych dla kultury przeworskiej tego okresu (Dąbrowska 1988, 28-30). Wśród nich są kubki o różnicowanej wielkości, najczęściej jajowate lub o silniej zaokrąglonym brzuścu i podciętej dolnej partii, wychylonych na zewnątrz i często pogrubionych oraz fasetowanych brzegach (Ryc. 16a, b, d), niekiedy z przewężonymi uchami (Ryc. 16g, j). Odznaczają się one dużą częstotliwością występowania na stanowiskach kultury przeworskiej i datowane są głównie na stadium

Ryc. 17. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Wybór ceramiki kultury przeworskiej z okresu wpływów rzymskich i okresu wędrówek ludów (rys. K. Gorek-Świątek)

Fig. 17. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. A selection of ceramic ware of the Przeworsk culture from the period of Roman influences and the migration period (drawing by K. Gorek-Świątek)

A1 i A2 (Dąbrowski 1958, tabl. VIII:18; Dąbrowski, Kozłowska 1959, tabl. I:3-6; Dąbrowscy 1968, tabl. I: 9, V:1; Dąbrowska 1997, 102; Martyniak *et al.* 1997, 59; Markiewicz 2009, 121n, ryc. 29). Wśród form mis dominują naczynia o zaokrąglonych brzuścach i pogrubionych, fasetowanych krawędziach. Wyróżniają się zwłaszcza dwie misy z obiektu 79, o zaokrąglonych ściankach i wyodrębnionych, fasetowanych brzegach, z których jedna została zaopatrzona w niewielkie uszko, umieszczone pod wylewem, natomiast druga ma szeroką, płasko wyłożoną krawędź. Tego typu naczynia uważane są za formy wczesne, łączone ze stadium A1 (Pazda 1980, 29, 30, ryc. 2, 6; Martyniak *et al.* 1997, 50, tabl. XXIX:1). Ścianki naczyń często są gładkie, o barwie zazwyczaj ciemnobrunatnej, ciemnoszarej i czarnej, niekiedy o powierzchniach wyświecanych. Sporadycznie zastosowana ornamentyka ogranicza się do poziomych linii rytych i odcisków stempelkowych. Przykładem jest fragment naczynia baniastego z obiektu 125, zdobionego dookołnym żłobkiem na przejściu szyjki w brzusiec. Zbliżone formy znamy m.in. z cmentarzyska w Kamieńczuku, gdzie wystąpiły w zespołach grobowych datowanych na stadium A2 (Dąbrowska 1997, tabl. XIV-4, CLIII-17, CLXXVIII-4). Omówiony materiał zabytkowy należałoby w większości wiązać ze stadium A2 młodszego okresu przedrzymskiego, a częściowo ewentualnie nawet ze stadium A1.

Mniej liczny i bardzo rozdrobniony jest zbiór ceramiczny z wczesnego okresu wpływów rzymskich, na który składają się fragmenty garnków o powierzchniach szorstkich i chropowatych, w tym egzemplarze zdobione pionowymi żłobkami oraz nakłuciami paznokciowymi (Ryc. 17a, c). Profile odznaczają się brzegami zagiętymi do wnętrza i brzuściami jajowatymi lub krawędziami nieznacznie pogrubionymi i odgiętymi na zewnątrz, przy bardziej esowatej linii ścianki brzuśca. Podobne formy i zdobnictwo zostały odnotowane m.in. na stanowisku w Piwonicach (Dąbrowski 1958, tabl. XI:19, 21, 23; Dąbrowski, Kozłowska 1959, tabl. IV:1, IX:6, X:7). Rzadziej stwierdzono ułamki ceramiki tzw. stołowej, często cienkościenniej, o starannie gładzonych i czernionych powierzchniach (Ryc. 17d), wyjątkowo tylko ornamentowane, m.in. podwójną poziomą linią rytą poniżej krawędzi.

Ceramikę późnorzymską oraz z wczesnego okresu wędrówek ludów można na podstawie cech techniczno-technologicznych podzielić na 2 podstawowe grupy: lepioną bez użycia koła garncarskiego i wykonaną przy wykorzystaniu koła. W ramach grupy pierwszej przeważają fragmenty garnków o esowatym profilu, średnio- i grubościennych, o powierzchniach zazwyczaj

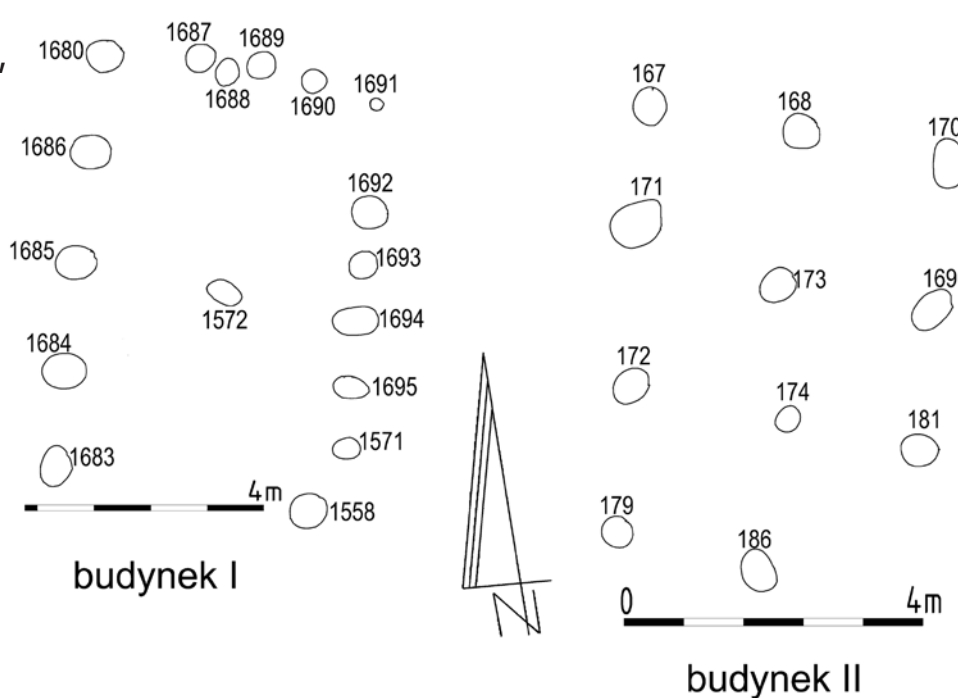
szorstkich lub chropowatych, często obmazywanych i ze śladami wyrównywania. Zastosowane sporadycznie zdobienie ograniczone jest do odcisków palcowo-paznokciowych i krzyżujących się żłobków. Podobne formy spotykamy na wielu późnych osadach kultury przeworskiej (Godłowski 1969, ryc. 5; Pazda 1976, ryc. 19; Pazda 1994, ryc. 20:8, 12; 23:5; 43:2, 4). Odmiennymi technikami wykończenia odznacza się egzemplarz wydobyty z obiektu 1440, z którego pochodzi zestaw kilku zachowanych prawie w całości lub rekonstruowanych naczyń (Ryc. 17e-h). Nosi on ślady wygładzania, czernienia i wyświecenia powierzchni zewnętrznej (Ryc. 17e). Ceramika cienkościenna o gładkich, czasami czernionych ściankach pojawiła się w mniejszej ilości i jest reprezentowana przez – trudne często do sklasyfikowania z uwagi na znaczny stopień rozdrobnienia materiału – formy wazowate, czasowate, misy i czarki. Spośród nich wyróżnia się naczynie z otworkiem wywierconym w ściance na wysokości szyjki (Ryc. 17g). Tego typu przykłady znane są z innych późnych osad kultury przeworskiej (Pazda 1994, 120; Dobrzańska 1990a, tabl. XIV:4).

W obrębie tzw. ceramiki warsztatowej wydzielono fragmenty, które można przyporządkować do grupy naczyń wykonanych przy wykorzystaniu szybkiej rotacji koła, zarówno gładkościennych – wazy, czasze dwustopkowate, czarki, misy, jak i szorstkich, lekko chropowatych za sprawą wystającej grubszej domieszki mineralnej – formy garnkowate i część naczyń zasobowych, oraz do grupy naczyń częściowo obtaczanych – garnki i naczynia zasobowe z pogrubionymi najczęściej, kryzowato wyłożonymi na zewnątrz brzegami (Godłowski 1969, 93; Pazda 1994, 120-125). Materiał ten charakteryzuje się bardzo dobrym wypałem, zazwyczaj w atmosferze redukcyjnej; dominują barwy ścianek czarne i szare. Niektóre egzemplarze w ramach ceramiki tzw. stołowej mają starannie wygładzone, czernione i częściowo wyświecone powierzchnie (Ryc. 17h) lub też matowe, o barwie zazwyczaj jasnoszarej i szarej. Dla zachowanych prawie w całości form naczyń tej grupy, pozyskanych z obiektu 1440 (Ryc. 17f, h), można odnaleźć analogie w materiale z Igołomi, gdzie wystąpiły w zespołach datowanych na fazę C1 (Dobrzańska 1990a, 27, 54, 69).

Wśród stosowanych motywów ornamentacyjnych najbardziej popularna była pojedyncza lub wielokrotna linia falista, czasami w zestawieniu z linią poziomą (Ryc. 17i, j) lub motywem odciskany stempelkiem, który pojawia się w kulturze przeworskiej na naczyniach wykonanych na kole od fazy C1 (Dobrzańska 1990b, 52). Inne, jak głębokie nacięcia na krawędzi (Ryc. 17k) czy element plastyczny nalepiony na ściankę naczynia już po jego wykonaniu na kole (Ryc. 17f), pojawiły

Ryc. 18. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Plany budynków słupowych. Budowle I i II (rys. A. Stanisławski)

Fig. 18. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. Plans of post and beam buildings. Buildings I and II (drawing by A. Stanisławski)

się wyjątkowo. Do zabiegów zdobniczych zalicza się również profilowanie ścianki brzuśca, połączone niekiedy z formowaniem plastycznych listew dookolnych (Ryc. 17f).

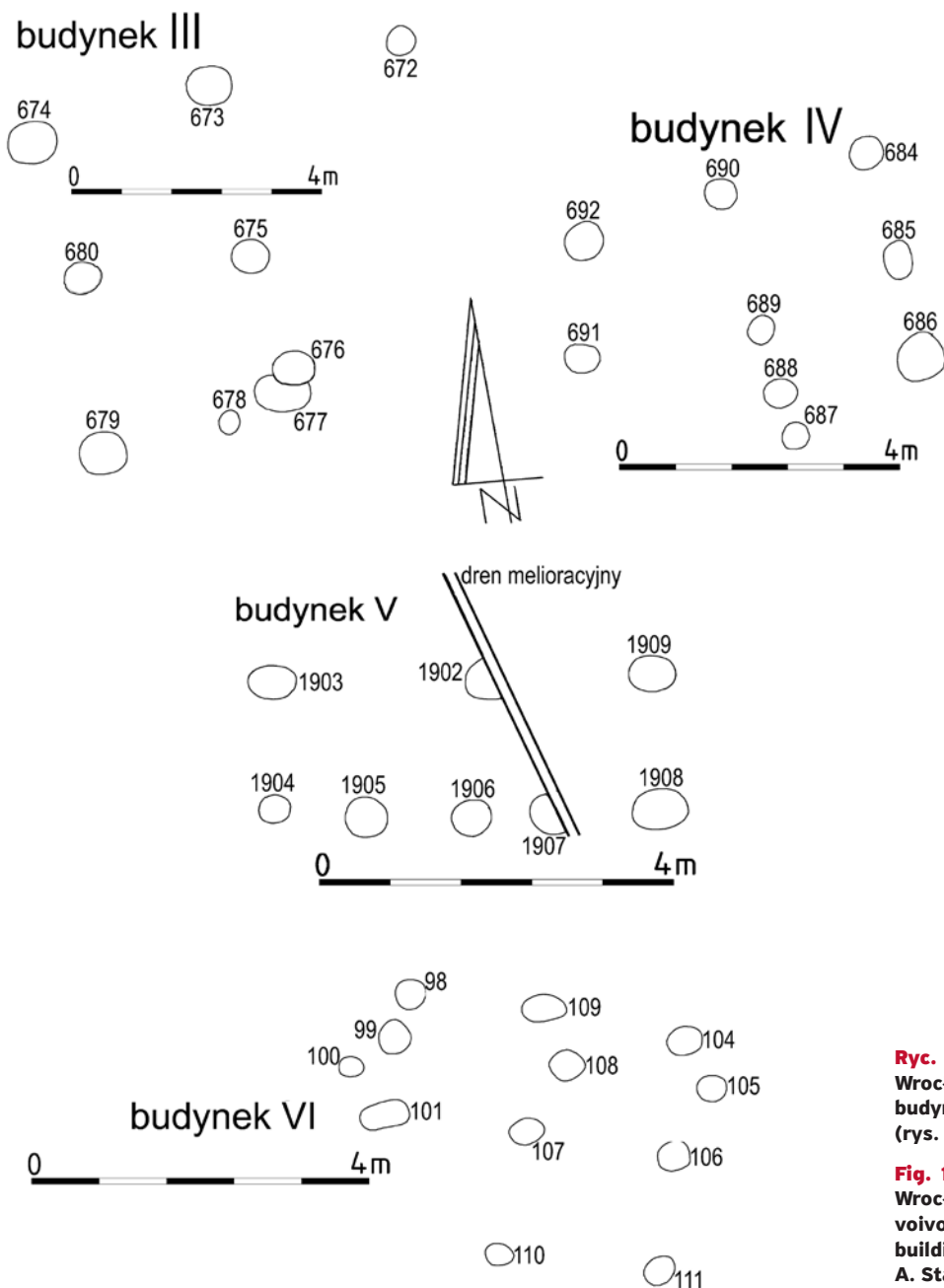
Z warstwy kulturowej wydobyto ponadto fragment brzuśca pucharka tzw. fałdzistego. Naczynia tego typu są charakterystyczne dla kultury prowincjonalnorzymskiej. Odkryto je m.in. w Igołomi (Dobrzańska 1990b, 37n) oraz na stanowisku w Mokronosie Dolnym, gm. Kąty Wrocławskie, zlokalizowanym w niewielkiej odległości od Sadkowa (Kamyszek, Żygadło 2009, 8, 14, ryc. 5:4). Czas najintensywniejszego rozpowszechnienia tego typu naczyń przypada na fazę C2 późnego okresu wpływów rzymskich, jednak spotykane są od fazy C1b do fazy D okresu wędrówek ludów (Pazda 1980, 150n; Dobrzańska 1990b, 38).

W wyniku przeprowadzonej analizy późnych materiałów kultury przeworskiej ze stanowiska Sadków 3 stwierdzono, że dobrze datowane formy ceramiczne wskazują na użytkowanie terenu od początku fazy C1 okresu wpływów rzymskich po fazę D okresu wędrówek ludów.

■ NAZIEMNA ZABUDOWA SŁUPOWA

Na stanowisku w Sadkowie wystąpiła bardzo duża ilość dołów posłupowych. Spośród ogólnej liczby wszystkich 3098 obiektów rozpoznanych na przebadanym obszarze, 2564 stanowiły relikty słupów. Ich znaczne zagęszczenie stwierdzono na terenie niemal całego wykopu, niemniej najliczniejsze skupisko znajdowało się po stronie wschodniej, gdzie na kilku pojedynczych arach doliczono się ich nawet ponad 50. Świadczy to o intensywnym,

długotrwałym użytkowaniu przestrzeni, zaś zaobserwowane nakładanie się wypełniszek niektórych obiektów, jak i całych budynków wskazuje na cykliczność i wielofazowość zasiedlania. Tak duże nagromadzenie jam posłupowych utrudnia wyróżnienie konstrukcji poszczególnych domostw, niemniej zaprezentowane poniżej interpretacje nie wydają się budzić wątpliwości. Przeprowadzenie szczegółowej analizy planigraficznej powinno pozwolić na sformułowanie dalej idących hipotez odnośnie charakteru zasiedlania okolicy Sadkowa. W świetle materiałów ceramicznych, pozyskanych z wypełniszek obiektów oraz z warstwy kulturowej, zarysowują się co najmniej 3 strefy osadnictwa pradziejowego. Dość słabo czytelna strefa osadnictwa późnołużyckiego, zlokalizowana na niemal całym obszarze objętym badaniami, choć przede wszystkim w części centralnej wykopu, z wyjątkiem najniższej położonej, narażonej na zalewanie południowej partii. Zgrupowanie obiektów kultury amfor kulistych, usytuowane w zachodniej części wykopu, w rejonie najniższej położonym oraz strefa osadnictwa ludności kultury przeworskiej, lokowana zwłaszcza po wschodniej stronie wykopu. Z tymi też kulturami wiązać się będą rozpoznane budynki, zarejestrowane w poszczególnych strefach. Takie aprioryczne założenie wynika w znacznej mierze z faktu istnienia niewielkich i trudno obserwowalnych różnic w konstrukcji domostw słupowych, występujących na osadach późnej kultury lużyckiej i kultury przeworskiej. Należy dodać, iż brak obiektów osadniczych przypisanych kulturze lużyckiej w południowej, narażonej na epizody powodziowe partii stanowiska może łączyć się z wilgotną oscylacją klimatyczną, zaobserwowaną na przełomie okresu

Ryc. 19. Sdków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Plany budynków słupowych. Budowle III - VI (rys. A. Stanisławski)

Fig. 19. Sdków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. Plans of post and beam buildings. Buildings III-VI (drawing by A. Stanisławski)

subatlantyckiego i subborealnego, która spowodowała podniesienie się lustra wód rzek i jezior, a w rezultacie również wód gruntowych (Starkel 1977, 201). Efektem podnoszenia się poziomu wód było więc także zapewne przesuwanie się osadnictwa na wyższe partie stoków.

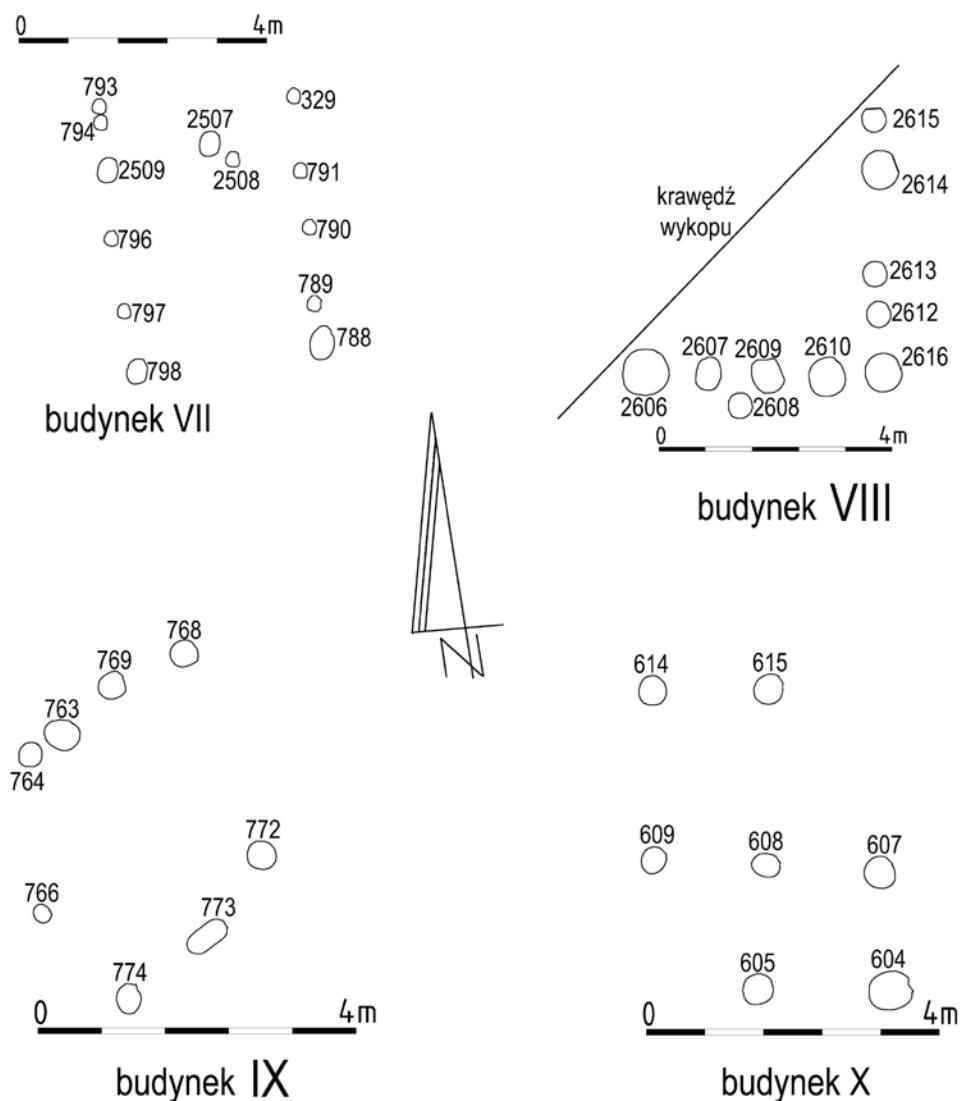
Pozostałość budynku słupowego odkryto w zachodniej części wykopu, przy jego północnej krawędzi, na arach 66l, 67l, 66m oraz 67m (budynek I; Ryc. 18). Rozpoznano 15 relikwów słupów tworzących najprawdopodobniej ściany (obiekty: 1558, 1571, 1680, 1683-1687, 1689, 1690-1695), 1 będący śladem po naprawie (obiekt 1688), a ponadto 1 wewnętrzny (obiekt 1752), stanowiący zapewne punkt podparcia więźby dachowej. Budynek o powierzchni 29 m² miał kształt zbliżony do prostokąta w rzucie poziomym i wymiary około 6,5 × 4,5 m.

Następną konstrukcję słupową przebadano na arach 40k, 41k, 40l i 41l, we wschodniej części wykopu, przy jego północnej krawędzi (budynek II; Ryc. 18). Zidentyfikowano 11 dołów posłupowych, wyznaczających trzy linie konstrukcji domostwa – dwie tworzące elementy ścian oraz rząd słupów wewnętrznych, odpowiadających za podtrzymywanie więźby dachowej (obiekty: 167-174, 179, 181, 186). Budynek wytyczono na planie prostokąta. Zadokumentowane wymiary wynosiły około 5 × 4,3 m, a powierzchnia – około 22 m². Słupy rozstawione zostały w regularnych odstępach.

Kolejny budynek z regularnym rozstawem słupów rozpoznano w zachodniej części wykopu, przy jego północnej krawędzi, na arze 69l (budynek III; Ryc. 19). Odnotowano 7 słupów stanowiących jego konstrukcję nośną (obiekty: 672-676, 679, 680) oraz 2 będące

Ryc. 20. Sadków, stan. 3, gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Plany budynków słupowych. Budowle VII - X (rys. A. Stanisławski)

Fig. 20. Sadków, site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship. Plans of post and beam buildings. Buildings VII-X (drawing by A. Stanisławski)

prawdopodobnie śladem po naprawach (obiekty 677, 678). Domostwo zbudowane było na planie prostokąta. Pierwotne wymiary wynosiły około $6,5 \times 5,2$ m, zaś powierzchnia sięgała około 33 m^2 .

Również budowla odslonięta na arze 70j odznaczała się dość regularnym rozstawem słupów (budynek IV; Ryc. 19). Pierwotnie budynek w rzucie poziomym miał zapewne kształt prostokątny, lecz jeden z narożnych słupów nie zachował się. Pozostały natomiast ślady po 9 słupach będących elementem nośnym ścian (obiekty 684-692). Zachowane rozmiary domostwa wynosiły około $4 \times 4,5$ m, a powierzchnia zarejestrowanej części – około 14 m^2 . Przy założeniu, że budynek posadowiono na planie prostokąta, można ją określić zapewne na około 20 m^2 .

Charakter gospodarczy, ze względu na niewielkie rozmiary, miał prawdopodobnie budynek odkryty na arze 62g (budynek V; Ryc. 19). Tworzyło go 8 słupów (obiekty numerowane od 1903 do 1909) posadowionych na planie prostokąta. Wymiary wynosiły około $2,2 \times 5$ m. Zachowały się 3 relikty słupów ściany północnej

i 5 wyznaczających ścianę południową. Powierzchnia wynosiła jedynie około 10 m^2 .

Ślady nieco większego budynku zostały przebadane na arach 39i oraz 39j (budynek VI; Ryc. 19). Na pozostałość budowli składało się 11 słupów (obiekty: 98, 99, 101, 104-111) umiejscowionych w czterech liniach, stanowiących element nośny ścian, a także 1, który był prawdopodobnie wynikiem naprawy (obiekt 100). Pierwotnie domostwo miało zapewne kształt prostokątny, jednakże jego południowo-zachodni narożnik został zniszczony przez wykopanie młodszej chronologicznie jamy (obiekt 114). Wymiary wynosiły około $3,6 \times 4,2$ m, zaś powierzchnia sięgała 16 m^2 . Budynek mógł pełnić funkcję gospodarczą lub mieszkalno-gospodarczą.

Pozostałością po domostwie, wraz z resztkami przylegającego doń ogrodzenia, była najprawdopodobniej konstrukcja zlokalizowana na arach 34f, 35f, 34g i 35g (budynek VII; Ryc. 20). Wyznaczało ją łącznie 13 relikwów słupów (obiekty 329, 788-791, 793, 794, 796-798, 2507-2509). Domostwo posadowiono na planie prostokąta o wymiarach około $3,2 \times 4$ m. Powierzchnia

wynosiła około 13 m². Zachowały się relikty słupów tworzących ściany dłuższe, wschodnią oraz zachodnią, jak też 2 słupy wewnętrzne, które były zapewne elementem podparcia więźby dachowej. Również w tym przypadku niewielkie rozmiary budynku skłaniają ku hipotezie, iż pełnił on raczej funkcję gospodarczą niż mieszkalną.

Należy także wspomnieć o fragmencie konstrukcji budynku odkrytej przy zachodniej krawędzi wykopu, na arach 71j i 72j (budynek VIII; Ryc. 20). Rozpoznano części ścian wschodniej i południowej, na które składało się 9 słupów (obiekty: 2606, 2607, 2609-2615), a ponadto 1 będący śladem po próbie naprawy (obiekt 2608). Doły posłupowe wyznaczające ściany rozstawione były regularnie i względnie gęsto. Zachowany fragment domostwa miał wymiary 4,6 × 4,7 m, co pozwala domniemać, iż powierzchnia całego budynku była nie mniejsza niż 21 m². Wydaje się, iż miał on charakter domu mieszkalnego.

Być może funkcję pomieszczenia gospodarczego można przypisać konstrukcji przebadanej na arach 69f i 70f (budynek IX; Ryc. 20). Na budowlę złożyło się 8 słupów, w tym 7 tworzących ściany (obiekty: 763, 764, 768, 769, 772-774) oraz 1 będący podporą więźby dachowej (obiekt 766). Dół posłupowy 773 stanowił zapewne układ 2 słupów będących śladem po naprawie. Budynek miał wymiary około 3,4 × 2,6 m. Powierzchnia sięgała około 9 m².

Pozostałością po budynku wydaje się być także konstrukcja zlokalizowana na arze 49l (budynek X; Ryc. 20). Zadokumentowanych zostało 7 dołów posłupowych, lecz pierwotnie słupów było zapewne 9 lub więcej (obiekty 604-609 oraz 614, 615). Nie zachowały się doły po narożnych słupach północno-wschodnim i południowo-zachodnim. Budynek został wzniesiony na planie prostokąta, osią dłuższą po linii północ-południe. Wymiary wynosiły około 4 × 3,7 m, zaś powierzchnia przekraczała 15 m². Opisany budynek mógł stanowić zarówno pomieszczenie gospodarcze, jak i niewielkie domostwo.

Wyróżnienie ewentualnych kolejnych konstrukcji czy też większych stref osadniczych możliwe będzie w trakcie dalszych szczegółowych studiów przestrzennych. Dotyczy to zwłaszcza wschodniej części stanowiska, w której odsłonięto bardzo duże zagęszczenie dołów posłupowych.

■ WNIOSKI

Podsumowując należy stwierdzić, iż znaczne nagromadzenie reliktyw budowli w postaci dołów posłupowych, ślady przebudów w rozpoznanych budynkach, przecinanie się wypełniisk obiektów, zarówno gospodarczych, jak i mieszkalnych, a ponadto występowanie takich urządzeń,

jak piece, prażaki czy studnie świadczą o utrzymującym się stabilnym i długotrwałym osadnictwie w rejonie Sadkowa. Wydaje się, że jedynie najstarsze stwierdzone osadnictwo – ludności kultury amfor kulistych – miało raczej charakter epizodyczny. Funkcjonowanie osady kultury łużyckiej należy łączyć z okresem przełomu późnej epoki brązu i wczesnej epoki żelaza oraz okresem halsztackim, co w szerszym aspekcie rozpatrywać można na tle ogólnej stabilizacji mikroregionalnej, wyrażającej się wzrostem liczby osiedli (Bukowski 1979, 225). Zaobserwowane wyniesienie strefy zasiedlania na wyższe partie stoku, związane ze wspomnianymi przemianami klimatycznymi, zachodzącymi u schyłku V okresu epoki brązu oraz pozyskany materiał ruchomy (głównie z fazy HaC), jak również daty otrzymane w wyniku przeprowadzonej analizy dendrochronologicznej drewna ze studni potwierdzają taką chronologię. Zarejestrowano także materiały ceramiczne z młodszego horyzontu osadniczego, przypadającego na przełom okresu halsztackiego i/lub początek wczesnego okresu lateńskiego, charakteryzujące się domieszką ceramiki o cechach „pomorskich”. Wydaje się, iż kluczowe znaczenie w doborze miejsca pod zasiedlenie miała fizjografia terenu i podmokły charakter okolicy, jak też usadowienie pomiędzy ciekami wodnymi, co nadawało osadzie względny walor obronny. Szczegółowe przedstawienie rozplanowania osady łużyckiej, przy odnotowanym gęstym pokrywaniu się obiektów, nastrocza wiele trudności. Wpływ na skoncentrowanie tak dużej liczby reliktyw na zwartej przestrzeni miały z całą pewnością ograniczenia narzucone przez bariery naturalne. Opisana sytuacja dotyczy znacznej części osad długotrwałych, zakładanych przez reprezentantów kultury łużyckiej (Bukowski 1979, 236). Z tych samych powodów dalszych badań wymaga rozkład przestrzenny obiektów kultury przeworskiej. Na podstawie analizy ruchomego materiału zabytkowego ustalono, że osadnictwo łączone z ludnością tej kultury miało charakter dwuetapowy. Pierwsza faza przypada na młodszy okres przedrzymski i początek wczesnego okresu wpływów rzymskich, z wyraźnym osłabieniem intensywności okupowania omawianego obszaru od stadium A3. Kolejne ożywienie osadnictwa nastąpiło w trakcie późnego okresu wpływów rzymskich i fazy D okresu wędrówek ludów. W tym czasie okolica miała już zapewne mniej bagnisty charakter i dobór strefy zasiedlania wiązał się raczej z dostępnością do dobrych gleb. Na zakończenie można zauważyć, iż także zaobserwowane zróżnicowanie funkcjonalne i formalne materiałów ruchomych, zarówno przypisanych ludności kultury łużyckiej, jak i przeworskiej, potwierdza długotrwałość osadnictwa w rejonie stanowiska Sadków 3.

Bibliografia

- Affelski J., Dąbal J., Machajewski H., Ignaczak M., Jurkiewicz B. 2011. Osada wielokulturowa w miejscowości Krzyżanówek, stanowisko 11, położona na trasie planowanej autostrady A-1. W: S. Kadrow (red.), *Raport 2005-2006*. Warszawa, 145-161.
- Alfawicka S. 1970. *Ceramika malowana okresu halszackiego w Polsce. Studium źródłoznawcze*. Wrocław.
- Bednarek M. 1991. Wyniki badań wykopaliskowych na stanowisku nr 8 w Radłowicach, gm. Domaniów, woj. wrocławskie, w 1989 r. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 32, 117-121.
- Błażejowski A. 1998. *Obrządek pogrzebowy kultury przeworskiej na Śląsku*. Wrocław.
- Bukowski Z. 1979. Problemy osadnictwa. W: W. Hensel (red.), *Od środkowej epoki brązu do okresu lateńskiego (= Prahistoria ziem polskich 4)*. Wrocław, 221-253.
- Czerniak L. 2008. Najstarsze społeczności rolnicze. Nowa epoka. W: M. Kobusiewicz (red.), *Pradzieje Wielkopolski. Od epoki kamienia do średniowiecza*. Poznań, 147-202.
- Dąbrowscy I. i K. 1968. Osada lateńsko-rzymska we wsi Piwonice, pow. Kalisz. *Materiały Starożytne* 11, 423-505.
- Dąbrowska T. 1988. *Wczesne fazy kultury przeworskiej. Chronologia – zasięg – powiązania*. Warszawa.
- Dąbrowska T. 1997. *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien (= Monumenta Archaeologica Barbarica 3)*. Kraków.
- Dąbrowski K. 1958. Osadnictwo z okresów późnolateńskiego i rzymskiego na stanowisku 1 w Piwonicach, pow. Kalisz. *Materiały Starożytne* 4, 7-90.
- Dąbrowski K., Kozłowska R. 1959. Dwie osady z okresów późnolateńskiego i rzymskiego we wsi Piwonice, pow. Kalisz. *Materiały Starożytne* 5, 283-329.
- Dobrzańska H. 1990a. *Osada z późnego okresu rzymskiego w Igołomi, woj. krakowskie. Część I. Materiały*. Kraków.
- Dobrzańska H. 1990b. *Osada z późnego okresu rzymskiego w Igołomi, woj. krakowskie. Część II*. Kraków.
- Domański G., Kłosińska E., Kosicki A. 1999. Sprawozdanie z badań ratowniczych wielokulturowej osady w miejscowości Śleza, gm. Kobierzyce, stan. 11/12. *Sprawozdania Archeologiczne* 51, 273-298.
- Dzięgielewski K., Szczerba R., Chudzińska B. 2011. Osadnictwo z wczesnej epoki brązu, okresu halszackiego i starszego okresu przedrzymskiego oraz ślady działalności człowieka w czasach średniowiecznych i nowożytnych na stanowisku 17 w Podłężu, pow. wielicki. W: S. Kadrow (red.), *Raport 2005-2006*. Warszawa, 315-348.
- Eliade M. 1993. *Kowale i alchemicy*. Warszawa.
- Gediga B. 1967. *Plemiona kultury lużyckiej w epoce brązu na Śląsku Środkowym*. Wrocław.
- Gediga B. 1976. *Grody ludności kultury lużyckiej we Wrocławiu-Osobowicach*. Wrocław.
- Gediga B. 1982. Zagadnienia periodyzacji okresu rozwoju kultury lużyckiej w świetle kontaktów z Południem. W: M. Gedl (red.), *Południowa strefa kultury lużyckiej i powiązania tej kultury z Południem*. Kraków-Przemyśl, 49-58.
- Gedl M. 1962. *Kultura lużycka na Górnym Śląsku*. Wrocław.
- Gedl M. 1972. Ze studiów nad schyłkową fazą kultury lużyckiej. *Archeologia Polski* 17 (2), 309-348.
- Gedl M. 1973. *Cmentarzysko halszackie w Kietrze, pow. Głubczyce*. Wrocław.
- Godłowski K. 1969. *Kultura przeworska na Górnym Śląsku*. Katowice.
- Godłowski K. 1981. *Kultura przeworska*. W: J. Wielowiejski (red.), *Późny okres lateński i okres rzymski (= Prahistoria ziem polskich 5)*. Wrocław, 57-135.
- Jarosz P., Rodak T. 2006. Sprawozdanie z ratowniczych badań wykopaliskowych na stanowiskach 6 i 7 w Zakrzowcu, gm. Niepołomice, woj. małopolskie. W: Z. Bukowski, M. Gierlach (red.), *Raport 2003-2004. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2003-2004 (= Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne)*. Warszawa, 619-634.
- Kabaciński J., Krause E., Szamalek K., Winiarska-Kabacińska M. 1998. *Żółwin, st. 29, gmina Międzyrzecz, GAZ nr 63*. W: R. Mazurowski (red.), *Archeologiczne badania ratownicze wzdłuż trasy gazociągu tranzytowego 1. Ziemia lubuska*. Poznań, 315-359.
- Kamyszek L., Żygadło L. 2009. *Mokronos Dolny 6 (AZP 80-27/67), gm. Kąty Wrocławskie, woj. dolnośląskie. Opracowanie naukowe wyników ratowniczych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku (maszynopis w archiwum dawnego ZBR IAE PAN, Oddział we Wrocławiu)*. Wrocław.
- Kondracki J. 2000. *Geografia regionalna Polski*. Warszawa.
- Krapiec M. 2010a. *Zestawienie wyników datowań radiowęglowych, Sadków, st. 3 (maszynopis w archiwum IAE PAN, Oddział we Wrocławiu)*. Kraków.
- Krapiec M. 2010b. *Wyniki analiz dendrochronologicznych próbek drewna z badań ratowniczych prowadzonych w Sadkowie na stan. 3 (maszynopis w archiwum IAE PAN, Oddział we Wrocławiu)*. Kraków.

- Kruk J. 2008. *Wzory przeszłości. Studia nad neolitem środkowym i późnym*. Kraków.
- Kulczycka-Leciejewiczowa A. 1993. *Osadnictwo neolityczne w Polsce południowo-zachodniej. Próba zarysu organizacji przestrzennej*. Wrocław.
- Marchelak I., Tyszler L. 2003. Osada kultury łużyckiej z okresu brązu i okresu halsztackiego. W: R. Grygiel (red.), *Ratownicze badania archeologiczne na stan. 6-7 w Kowalewiczach, pow. Zgierz, woj. łódzkie* (= *Via Archaeologica Lodziensis* 1). Łódź, 25-337.
- Markiewicz M. 2009. Osada ludności kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego na stanowisku nr 14 w Piskorzówku, powiat Oława. W: B. Gediga (red.), *Badania na autostradzie A-4. Część VII* (= *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN* 9). Wrocław, 97-154.
- Martyniak G., Pastwiński R., Pazda S. 1997. *Cmentarzysko kultury przeworskiej w Ciecierzynie, gmina Byczyna, woj. opolskie*. Wrocław.
- Michalski J. 1983. Zagadnienie systematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomych (ze studiów nad osadami otwartymi kultury łużyckiej). *Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne* 5, 135-184.
- Niesiolowska-Hoffmann A. 1963. Ze studiów nad budownictwem plemion kultury łużyckiej. *Slavia Antiqua* 10, 25-130.
- Pazda S. 1976. Badania nad problematyką pracowni garncarskich z IV-V w. na Dolnym Śląsku. *Studia Archeologiczne* 7, 165-203.
- Pazda S. 1980. *Studia nad rozwojem i zróżnicowaniem lokalnym kultury przeworskiej na Dolnym Śląsku* (= *Studia Archeologiczne* 10). Wrocław.
- Pazda S. 1992. Osada kultury lateńskiej w Radłowicach, gm. Domaniów, woj. Wrocław, w świetle badań w latach 1964-1968. *Studia Archeologiczne* 22, 85-127.
- Pazda S. 1994. *Brzeski rejon starożytnej metalurgii żelaza (IV-V w. n.e.)* (= *Studia Archeologiczne* 25). Wrocław.
- Roczkalski B., Włodarczyk P. 2011. Badania wykopaliskowe przeprowadzone w latach 2005-2006 na stanowisku 4 w Łysokoniach oraz na stanowisku 3 w Brzeziu. W: S. Kadrow (red.), *Raport 2005-2006*. Warszawa, 359-369.
- Sadowski K. 2009. *Analiza geomorfologiczna otoczenia stanowiska archeologicznego Sadków nr 3* (maszynopis w archiwum IAE PAN, Oddział we Wrocławiu). Wrocław.
- Stanisławski A., Wojnicki T. 2008. Osada ludności kultury łużyckiej na wielokulturowym stanowisku Zakrzów 41, powiat Krapkowice. W: B. Gediga (red.), *Badania na autostradzie A-4. Część V* (= *Archeologiczne Zeszyty Autostradowe Instytutu Archeologii i Etnologii PAN* 7). Wrocław, 7-148.
- Stankowska M. 2010. *Ocena antropologiczna szczątków kostnych z obiektu 765 ze stanowiska Sadków 3, gm. Kąty Wrocławskie* (maszynopis w archiwum IAE PAN, Oddział we Wrocławiu). Wrocław.
- Starkel L. 1977. *Paleogeografia holocenu*. Warszawa.
- Wiślański T. 1966. *Kultura amfor kulistych w Polsce północno-zachodniej*. Wrocław.
- Wojciechowski W. 1971. Osada ludności kultury amfor kulistych w Sicinach, pow. Góra. *Sprawozdania Archeologiczne* 23, 37-65.
- Żygadło L., Kopeć-Żygadło K. 2011. Sprawozdanie z badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku 1 w Biskupicach Podgórnym, gm. Kobierzyce, woj. dolnośląskie, w latach 2005-2006. W: S. Kadrow (red.), *Raport 2005-2006*. Warszawa, 275-286.

Summary

Monika Marciniak, Artur Stanisławski

Archaeological research on the A-4 motorway construction route at the Sadków site 3, Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship, in 2005-2009

Rescue archaeological research at the Sadków site 3 (AZP 81-26/14), Kąty Wrocławskie commune, dolnośląskie voivodeship, was carried out in connection with the modernisation of the A-4 motorway. The first stage of works was performed from the middle of 2005 till the beginning of 2006. The total area examined during that period was approx. 86 ares. The second stage of works was commenced in April 2008 and completed in February 2009. Altogether, the area of 3.79 ha was examined. Research was financed from funds of the General Directorate for National Roads and Motorways. It was co-ordinated by the Rescue Research Team under the supervision of prof. dr hab. B. Gediga, which functioned at that time within the structures of the former Wrocław Branch

of the Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences. Field works were managed by mgr A. Stanisławski.

The archaeological site is situated approx. 3 km south-east of buildings of the Sadków village and approx. 1.5 km north-west of the Strzeganowice village (Fig. 1). It is located on the slope of a gentle elevation. The area is waterlogged because of water courses located originally to the south, east and west of the site, which constitute a relative defensive advantage of the examined area.

3,098 non-movable objects were documented during works. In functional terms, 531 recognised relics were settlement objects, whereas 2,564 relics were remains of posts. Among settlement objects, 9 wells, 4 furnaces, 20 hearths and 14 dugout-type ground-embedded structures were discovered. Other objects are pits with various utility functions, which are often devoid of any dating materials. In addition, 2 burials that can probably be associated with the Globular Amphora culture were explored. The object 682 contained a

cattle skeleton buried intentionally in the pit, whereas the object 765 contained poorly preserved human remains without furnishing.

This article deals with artefacts from the late Neolithic period, the Late Bronze Age and the Hallstatt period and from the late pre-Roman period to the migration period. The movable historic material obtained in the course of research and connected with primeval settlement includes fragments of ceramic vessels and a small number of separated monuments: a spindle-whorl, ceramic rings, a grinder, a whetstone, a fragment of a quarn, bone tools and fragments of bronze and iron items. In the collection of over 9,000 fractions of ceramic ware, approx. 4,400 were excavated from objects and approx. 4,630 were excavated from the cultural layer.

The first traces of presence of people within the precincts of the Sadków site 3 are 5 pits with a utility function, which are associated with the Globular Amphora culture. 190 fragments of ceramic vessels were obtained from them. The analysed materials should be assigned to the late phase of development of the aforementioned culture.

The next settlement stage is connected with the population of the Lusatian culture from the turn of the Late Bronze Age and the Hallstatt period. The Lusatian culture ceramic ware was present in larger quantities in over 60 settlement objects and in the cultural layer within the borders of the site. Functionally speaking, these objects were mainly pits with versatile utility functions. A furnace (the object 1423), hearths (objects 128 and 520) and a well (the object 139) were recognised. The analysis of the collection of ceramic vessels consisting of approx. 5,700 fragments made it possible to assign a larger part of material chronologically to the Hallstatt period.

The next settlement stage is connected with the Przeworsk culture of the pre-Roman period. Over 35 objects were explored, from which ceramic materials dating back to the early Przeworsk culture, including a furnace (the object 603) and a hearth (the object 887), were excavated. Further settlement objects, including 4 wells, hearths, roasting kilns and furnaces, were connected with the late Roman period and the migration period. The object 82 was probably a cenotaph. Consisting of over 2,260 fragments, the collection of ceramic ware of the Przeworsk culture is characterised by a high diversification of morphology and technical-technological features. Over 1,100 fractions should be dated at the late pre-Roman period, a small collection can be associated with the early period of Roman influences, and over 1,000 fragments date back to the late period of Roman influences and the migration period. The ceramics of the late Roman period and the early migration period can be divided into hand-moulded ceramics and ceramics moulded by means of a jolley (potter's wheel).

A huge number of post pits was found at the site. This suggests an intense long-term use of this space, whereas the observed overlapping of fills of some objects and whole buildings suggests the cyclic and multi-phase nature of the settlement process.

In the light of ceramic materials obtained from fills of objects and from the cultural layer, at least 3 zones of primeval settlement can be distinguished: a relatively vague "late Lusatian" zone located over almost the entire area covered by research, although mainly in the central part of the excavation, excluding the southern part, a group of objects of the Globular Amphora culture situated mainly in the western part of the excavation in its lowest situated area and a settlement zone connected with the Przeworsk culture, which was located mainly on the eastern side of the site (Fig. 2).

■